

## Herwaardering van de aankomstlegende van het Heilig Bloed in Brugge

### INLEIDING

De Heilig Bloedprocessie is de langst in standgehouden Brugse traditie met grote internationale bekendheid. De processie gaat met verifieerbare zekerheid terug tot 3 mei 1304<sup>1</sup> en is verbonden met een eeuwenoude Heilig Bloedcultus<sup>2</sup>. In 2009 werd de processie door de UNESCO erkend als uitzonderlijk immaterieel cultureel erfgoed. Het oudste bewaarde document dat melding maakt van de aanwezigheid van het vermeende bloed van Jezus Christus in Brugge dateert van 1270 met een verwijzing naar 1255-1256<sup>3</sup>.

Tot en met de 17<sup>de</sup> eeuw werd de authenticiteit van het Heilig Bloed zelden in vraag gesteld<sup>4</sup>. Pas naar het einde van de 17<sup>de</sup> eeuw toe

- 1 N. GEIRNAERT, 'De oudste sporen van het Heilig Bloed in Brugge (1255-1310)', in: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 147 (2010), p. 247-256.
- 2 De Heilig Bloedkapel is sinds de 14<sup>de</sup> eeuw een belangrijk bedevaartsoord voor gelovigen. Vele miraculeuze genezingen zouden volgens de overlevering gebeurd zijn na verering van het Heilig Bloed. Vermeldenswaard is dat dit geen uniek Brugs gebeuren was. In de middeleeuwen is in enkele tientallen Europese steden een Heilig Bloedcultus ontstaan. Samengevat weergegeven kan je drie soorten Heilig Bloed onderscheiden: (1) Echt bloed van Jezus Christus dat rechtstreeks door Jozef van Arimatea zou opgevangen en bewaard zijn na het wassen van de wonden; (2) miraculeus bloed, zogenaamd afkomstig van bloedende afbeeldingen van Jezus Christus en (3) Bloed dat te voorschijn gekomen zou zijn na de schending van gewijde hosties. Voor een overzicht met beschrijving van zowat alle plaatsen met een Heilig Bloedverering in middeleeuws Europa verwijs ik naar: K. KOLB, *Vom heiligen Blut, Eine Bilddokumentation der Wallfahrt und Verehrung*, (Würzburg, 1980) en D. KOCKS, 'Blutwunder', in: *Lexikon des Mittelalters* dl. 1, (München, 1980), p. 292-293. De Heilig Bloedrelikwie van Brugge is wel uitgegroeid tot de meest bekende. Vermoedelijk heeft dit voor een groot deel te maken met de goed georganiseerde publiciteitscampagnes van de Brugse stadsmagistraat vanaf de middeleeuwen (cfr. infra).
- 3 Cfr. infra, p. 60.
- 4 In mijn verhandeling heb ik op exhaustieve wijze een heuristiek ondernomen naar zoveel mogelijk kronieken, Brugse archiefstukken, gildeboeken, reisverslagen, rederijkerswerken, brieven en annalen van de 14<sup>de</sup> tot en met de 17<sup>de</sup> eeuw waarin het Heilig Bloed ter sprake werd gebracht. Het resultaat werd een annex bij mijn thesis

verschenen de eerste drukken die integraal aan het Heilig Bloed gewijd werden. In de 19<sup>de</sup> eeuw verscheen er een hele voorraad geschiedkundige en theologische werken in verband met het Heilig Bloed te Brugge (Carton, Malou, Gaillard, De Pachtere, Rommel, Vanhaecke, ...) met als bedoeling te bewijzen dat het Heilig Bloed authentiek is<sup>5</sup>. De aangevoelde noodzaak om de echtheid van het

van 95 bladzijden met exclusief informatie over het Heilig Bloed te Brugge voor die periode (R. NEELS, *Het Heilig Bloed te Brugge tijdens de 14-16de eeuw: Een mentaliteitshistorische benadering van een eeuwenoud object van verering en folklore*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling o.l.v. Prof. Raf De Keyser, Katholieke Universiteit Leuven, 1993). In totaal vond ik 40 narratieve bronnen (kronieken, annalen, reisverslagen en rederijkersliteratuur) die interessante informatie meegeven over het Heilig bloed. Daarvan zijn er 30 waarin iets wordt meegedeeld over de herkomst van het Heilig Bloed, de aankomst in Brugge, het soort bloed en soms ook over het begin van de processie. Die 30 bronnen vormen bijgevolg de basis van de argumentatielijijn van deze bijdrage. De 10 andere bronnen geven andere informatie die minder relevant is voor dit artikel (zoals bijv. wonderen die zouden zijn gebeurd). Voor een samenvattende tabel verwijs is naar de bijlage achteraan dit artikel. In totaal vond ik 14 bronnen die expliciet vermelden dat het om het echte bloed van Jezus Christus gaat dat na de kruisiging door Jozef van Arimatea in een kelk werd opgevangen en bewaard; drie bronnen geven de overtuiging weer dat het om miraculeus bloed gaat, bijv. opgevangen van een bloedende hostie of een bloedende afbeelding (Chastellain, de la Marche, Impens); vier auteurs vermelden beide theorieën maar nemen zelf geen standpunt in (Gazet, Locrius, Molanus, Platter); de overige negen bronnen spreken zich niet uit over de aard van het Heilig Bloed.

Uit een aantal niet-literaire bronnen kunnen we afleiden dat vanaf de 16<sup>de</sup> eeuw de waardering minder algemeen moet zijn geweest. Zo wordt in een hallegebod van 2 mei 1527 met verontwaardiging gesproken over een aantal kwajongens die de voorgaande jaren met stenen de processiegangers hadden bekogeld (L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Mémoriaux de Bruges. Recueil de textes et analyses de documents inédits ou peu connus, concernant l'état social de cette ville, du quizième au dix-neuvième siècle*, dl. I (Brugge, 1913), p.24. In het hallegebod wordt bedreigd met zeer zware straffen wanneer iemand de processie nog durft te verstoren. Een tweede getuigenis van respectloos gedrag ten opzicht van de relikwie vinden we in een register van de Brugse vierschaar van 1530 (R.A. PARMENTIER, 'Zware strafwegens een parodie van den ommegang van het H. Bloed', in: *Annales de la Société d'Emulation de Bruges*, 69 (1926), p. 125-129). Twee dronkaards verstoorden in dat jaar een generale processie met Sint-Donaas door een parodie uit te beelden op de jaarlijkse Heilige Bloedomgang. Een laatste gebeurtenis heeft te maken met het feit dat Brugge tussen 1578-1584 een geuzenbewind over zich kreeg. Aanvankelijk stelden de geuzen zich gematigd op, maar met het ontstaan van de Unies van Atrecht en Utrecht (1579) nam de intolerantie toe. Kerkelijke goederen werden in beslag genomen, vernield of verkocht. In deze periode ontpopte Don Juan Perez de Malvenda zich tot held van Brugge door het Heilig Bloed te verstoppen en zo te behouden van eventuele vernieling (J.L. MEULEMEESTER (ed.), *Het Heilig Bloed te Brugge* (Brugge, 1990).

5 Ik vermeld hier in het bijzonder: C. CARTON, *Essai sur l'histoire depuis les premiers siècles du christianisme* (Brugge, 1850) en J.B. MALOU, *Du culte du Saint Sang de Jésus-Christ et de la relique de ce sang qui est conservé à Bruges, avec une courte his-*

Heilig Bloed aan te tonen is een aanwijzing dat in deze periode het scepticisme over het authentieke karakter van de relikwie groeide. Carton en Malou proberen te overtuigen door te wijzen op de vele mirakels die in de loop der eeuwen gebeurd zouden zijn, gezaghebbende pauselijke bullen, gezagvolle teksten van kerkvaders die vermelden dat Jozef van Arimatea het bloed van Christus had opgevangen en bewaard, de hele middeleeuwse literaire traditie die toch niet zomaar kan verzonnen zijn, enz. Ikzelf ga ervan uit dat het anno 2013 geen zin heeft om in deze kwestie te proberen te overtuigen. De authenticiteit van het Heilig Bloed is een geloofsen geen wetenschapskwestie, en dat zal vermoedelijk zo blijven.

Over één aspect in verband met het Heilig Bloed waarover nog steeds geen duidelijkheid bestaat wil ik het in deze bijdrage hebben, namelijk de herkomst van de relikwie en de aankomst ervan in Brugge. Vanaf de oudste nu nog bewaarde schriftelijke vermelding in de kroniek van Iperius (14<sup>de</sup> eeuw) tot en met 1964 werd unaniem aangenomen dat de relikwie halverwege de 12<sup>de</sup> eeuw door graaf Diederik van de Elzas uit het Heilig Land naar Brugge werd gebracht. In 1964 zet Nicholas Huyghebaert het Brugse geschiedkundige milieu in rep en roer door een artikel te publiceren waarin hij van wal steekt met de stelling dat het Heilig Bloed vermoedelijk pas in de 13<sup>de</sup> eeuw uit Constantinopel naar Brugge zou gebracht zijn<sup>6</sup>. Het historische verhaal van Diederik van de Elzas werd onmiddellijk herleid tot legende. Huyghebaert gebruikt in zijn betoog een aantal interessante argumenten die vrij snel door de meeste Brugse geschiedschrijvers werden overgenomen. Vandaag wordt algemeen geschreven over de 'legende' van Diederik van de Elzas versus het 'wetenschappelijk inzicht' dat het Heilig Bloed in de 13<sup>de</sup> eeuw in Brugge kwam.

Ikzelf blijf er echter van overtuigd dat de argumenten van Huyghebaert, hoewel zeer waardevol, niet sterk genoeg door-

*toire du septième jubilé seculaire célébré à Bruges, en l'honneur du Saint Sang, l'année 1850* (Brugge, 1869).

6 N. HUYGHEBAERT, 'Iperius en de translatie van de Heilig-Bloedrelikwie naar Brugge', vertaald uit het Frans in: J.L. MEULEMEESTER (ed.), *Het Heilig Bloed*.

wegen om het verhaal van Diederik van de Elzas tot legende te herleiden. Met dit artikel beoog ik een herwaardering van de 'legende' van Diederik en het Heilig Bloed. Om mijn stelling klaar en duidelijk toe te lichten heb ik dit artikel in drie chronologisch geordende delen opgebouwd: (1) historiografie van de 'legende' van de aankomst van het Heilig Bloed in Brugge; (2) historiografie van de 'wetenschappelijke theorie' van de aankomst van het Heilig Bloed in Brugge en (3) herwaardering van de aankomstlegende van het Heilig Bloed in Brugge.

#### HISTORIOGRAFIE VAN DE 'LEGENDE' VAN DE AANKOMST VAN HET HEILIG BLOED IN BRUGGE (CA. 1370-1964)

We weten met zekerheid dat het Heilig Bloed zich in 1255-1256 in Brugge bevond. In een officieel gerechtsdocument van 1270 is een getuigenis opgenomen van een zekere Walter vanden Groenendike die verklaart dat hij ongeveer veertien jaar voordien getuige was van het feit dat een zekere Lambert Brouts, beschuldigd van woekerpraktijken, zijn onschuld wou aantonen door een eed te zweren op het Heilig Bloed in de Sint-Baseliskerk<sup>7</sup>. Voor de 13<sup>de</sup> eeuw beschikken we nog over één authentieke archivalische bron die de aanwezigheid van de relikwie bevestigt, nl. een oorkonde uit 1297 van Filips IV de Schone, koning van Frankrijk, waarin de vorst aan de Bruggelingen verklaart de Heilig Bloedrelikwie te zullen eerbiedigen en in de Sint-Basiliuskapel te laten rusten<sup>8</sup>. Met dit charter drukt de Franse vorst zijn eerbied en waardering uit voor de relikwie.

Uit die twee oudste bronnen in verband met het Heilig Bloed te Brugge kunnen we met wetenschappelijke zekerheid concluderen dat de relikwie zich halverwege de 13<sup>de</sup> eeuw in Brugge bevond. We weten echter niet hoe, wanneer en in welke omstandighe-

7 A. VIAENE, 'Zweren ten heleghe Bloede. Oudste getuigenis van verering der relik in de Sint-Baseliskerk te Brugge' in: *Biekorf*, 64 (1964), p. 176-180; N. GEIRNAERT, 'De oudste sporen', p. 247-256.

8 L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Inventaire des archives de la ville de Bruges*, dl. I (Brugge, 1871), p. 53-54; zie ook: A. SCHOUTEET, *Stadsarchief van Brugge, Regesten op de oorkonden*, dl. I, 1089-1300 (Brugge, 1973).

den de relikwie in Brugge aangekomen is. Het oudste bewaarde relaas over de aankomst van het Heilig Bloed te Brugge is van de hand van Jan van Ieper (Iperius), abt van de Sint-Bertijnsabdij te Sint-Omaars vanaf 1365 tot zijn dood in 1383<sup>9</sup>. Hij schreef het *Chronicon Sancti Bertini*, een kroniek van de abdij ingekaderd in de geschiedenis van de Vlaamse graven van 590 tot en met 1294. In zijn voorwoord stelt Iperius dat zijn kroniek is gebaseerd op archiefstukken uit de abdij en authentieke oorkonden. Hij stelt dat Diederik van de Elzas in 1148 het Heilig Bloed na de tweede kruistocht uit Jeruzalem naar Brugge heeft gebracht<sup>10</sup>. Deze middeleeuwse 'wetenschap' zal gedurende 600 jaar zonder kritiek worden overgenomen door alle latere kroniek- en geschiedschrijvers tot en met 1964. Over een aantal bijkomende details kunnen tegenstrijdigheden gevonden worden in de loop van de 600 jaar geschiedschrijving over het Heilig Bloed<sup>11</sup>. De stelling van Iperius over de aankomst van het Heilig Bloed wordt bevestigd door een tweede (onafhankelijke?) bron uit de late 14<sup>de</sup> eeuw, namelijk het epitaaf op het graf van Diederik van Elzas te Waten.

Van de door ons 30 intensief onderzochte narratieve bronnen tot en met de 17<sup>de</sup> eeuw zijn er 25 die iets zeggen over de herkomst en/of de wijze waarop het Heilig Bloed in Brugge zou zijn aanbeland<sup>12</sup>. Niet elke bron heeft het even uitvoerig over de historische achtergrond, en over de concrete omstandigheden van de relikwie-overdracht alsook de exacte motivatie van de schenker vinden we in de bronnen een aantal tegenspraken<sup>13</sup>, maar er heerst volstrekte unanimité voor wat betreft:

9 IPERIUS, *Chronicon Sancti Bertini*, kroniek 2de helft 14de eeuw uitgegeven in: O. HOLDER-EGGER (ed.), *Monumenta Germaniae Historia Scriptores*, dl. XXV (Hannover, 1880), p. 736-866.

10 *Ibidem*, p. 803-804.

11 Iperius geeft nog heel wat bijkomende informatie over de vermeende aarde van het bloed, de reden waarom graaf Diederik de relikwie heeft ontvangen, het feit dat een zekere Leonius, de toenmalige abt van de Sint-Bertijnsabdij, de relikwie heeft gedragen, het vloeibaar worden van de relikwie, ... Deze informatie is minder relevant voor dit artikel.

12 Zie overzichtstabel in bijlage.

13 Cfr infra, p. 80.

- (1) De geografische herkomst van het Heilig Bloed: Jeruzalem;
- (2) Het jaar van de aankomst: 1148 of 1150;
- (3) De plaats van deponering: Sint-Baseliskerk te Brugge;
- (4) De ontvanger van de relikwie: graaf Diederik van Elzas;
- (5) De wijze van ontvangst: een schenking.

Deze 'kennis' wordt onbetwist verder doorgegeven van generatie op generatie tot en met 1964.

#### HISTORIOGRAFIE VAN DE 'WETENSCHAPPELIJKE THEORIE' VAN DE AANKOMST VAN HET HEILIG BLOED IN BRUGGE (1964-2012)

In 1964 publiceert N. Huyghebaert in de Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge een artikel waarmee hij komaf maakt met 600 jaar traditionele kennisoverdracht in verband met de aankomst van het Heilig Bloed te Brugge<sup>14</sup>. Volgens Huyghebaert kan het bijna niet anders dan dat het Heilig Bloed pas in de 13<sup>de</sup> eeuw uit Constantinopel naar Brugge werd gebracht. Hij wil geen uitsluitsel geven wie hier als grote held figureerde en in welke omstandigheden dit mag gebeurd zijn, maar het moet in elk geval verband houden met de vierde kruistocht die eindigde met een totale plundering van Constantinopel. Dat die stelling als een bom insloeg mag blijken uit een aantal titels uit toenmalige weekbladen: '*Het Heilig Bloed in het gedrang. Niemand weet juist wanneer, noch door wie het te Brugge werd gebracht*'<sup>15</sup>; '*Faut-il douter de l'authenticité du Saint-Sang?*'<sup>16</sup>. Huyghebaert is in zijn betoog zo overtuigend dat de stelling vanaf dan als de meest waarschijnlijke wordt beschouwd in de historische vakwereld en zelfs door het gezelschap van de Edele Confrérie van het Heilig Bloed. Ook Bruggekenner prof. J.A. Van Houtte opteerde resoluut voor de 'moderne' opvatting<sup>17</sup>.

14 Cfr supra, n. 6.

15 *Vlaams weekblad* (02.10.1965).

16 *Courier de Bruges* (08.05.1964).

17 J.A. VAN HOUTTE, *De geschiedenis van Brugge* (Tielt, 1982), p. 55, 247.

Op de officiële website van stad Brugge lezen we op het moment van dit schrijven: *‘Een legende vertelt dat deze relikwie in 1150 naar Brugge werd overgebracht door Diederik van den Elzas, graaf van Vlaanderen. De graaf zou het op de terugkeer van één van zijn kruistochten hebben gekregen omwille van zijn heldenmoed en het, als een geschenk, naar Brugge hebben meegebracht. In werkelijkheid kwam de relikwie, vermoedelijk uit Constantinopel, pas in de 13de eeuw in Brugge terecht en was het Diederik van den Elzas die de Sint-Basiliuskerk liet bouwen tussen 1134 en 1157’*<sup>18</sup>.

Bovenstaande informatie werd bevestigd tijdens de tentoonstelling in het Brugse stadsarchief van 25 april tot 1 juni 2010 met als titel ‘de oudste sporen van het Heilig Bloed in Brugge: *‘Tot ver in de twintigste eeuw geloofden de Bruggelingen en de meeste historici de algemeen verspreide traditie als zou het Heilig Bloed op initiatief van graaf Diederik van de Elzas rond 1150 na de tweede kruistocht vanuit Jeruzalem naar Brugge zijn gebracht. Deze traditie werd het eerst op schrift gesteld door Johannes Iperius (Jan van Ieper) in de kroniek van de Sint-Bertinusabdij van Sint-Omaars (nu Saint-Omer, Frankrijk). Iperius was van 1363 tot 1383 abt van deze abdij. In 1964 heeft Dom Nicolaas Huyghebaert, een benedictijn van de Sint-Andries-abdij van Zevenkerken en docent middeleeuwse geschiedenis aan de (Fransstalige) Katholieke Universiteit van Leuven, dit verhaal herleid tot een legende. De relikwie kwam pas in de eerste helft van de dertiende eeuw aan in Brugge, en werd naar alle waarschijnlijkheid voordien in Constantinopel (nu Istanbul) bewaard.’*<sup>19</sup>

Op de huidige officiële website van de Edele Confrérie van het Heilig Bloed<sup>20</sup> wordt uitdrukkelijk onderscheid gemaakt tussen ‘traditie’ en ‘historiek’: *‘Volgens een oude overlevering bracht*

18 [http://www.brugge.be/internet/nl/content/files/Toerisme/PT/Persteksten/Heilig\\_Bloed.pdf](http://www.brugge.be/internet/nl/content/files/Toerisme/PT/Persteksten/Heilig_Bloed.pdf) [15.08.2010].

19 [http://www.brugge.be/internet/nl/content/files/tekstpanelen\\_erfgoed\\_2010.pdf](http://www.brugge.be/internet/nl/content/files/tekstpanelen_erfgoed_2010.pdf) [15.08.2010].

20 De Edele Confrérie van het Heilig Bloed werd kort na 1400 gesticht. Zij heeft tot doel de relikwie te bewaren en de verering ervan te bevorderen. Zij organiseert o.a. de jaarlijkse processie. De 31 leden moeten in Brugge wonen en, zoals een oud document het stelt, „lieden van eere zijn”. (<http://www.holyblood.com/NL/E.asp>) [15.08.2010].

*Diederik van de Elzas, graaf van Vlaanderen, na de tweede kruistocht, de relikwie van het Heilig Bloed mee uit het Heilig Land (1150). Wegens zijn uitnemende heldhaftigheid tijdens deze kruistocht zou Diederik de relikwie gekregen hebben, met toestemming van de Patriarch van Jeruzalem, uit de handen van zijn schoonbroer Boudewijn III van Anjou, koning van Jeruzalem. Op 7 april 1150 bracht graaf Diederik, vergezeld van zijn echtgenote Sybilla van Anjou en Leonius, abt van de Sint-Bertijnsabdij van Sint-Omaars, de relikwie naar de door hem opgetrokken Sint-Basiliuskapel op de Burg in Brugge. Zou de relikwie na 1150 in Brugge aangekomen zijn? Waarschijnlijk wel, omdat er in Constantinopel in die tijd een relikwie van het Heilig Bloed aanwezig was, nl. in de Mariakapel van het keizerlijk paleis Bucoleon. Deze relikwie maakte deel uit van een hele reeks relieken van het lijden van Christus. In 1203 viel Constantinopel in handen van de kruisvaarders en werd deze keizerlijke stad gedurende deze vierde kruistocht geplunderd. Boudewijn IX, graaf van Vlaanderen, werd er tot nieuwe keizer aangesteld. Vermoedelijk zond hij buitgemaakte relieken naar Vlaanderen en meer bepaald naar Brugge. Zijn dochters Johanna en Margaretha stonden immers aan het hoofd van het graafschap. Eerder via deze weg zou Brugge in het bezit gekomen zijn van de relikwie van het Heilig Bloed. Ook de manier waarop het bergkristallen flesje is geslepen verwijst naar Constantinopel.<sup>21</sup>*

Tot slot nog drie citaten uit recente publicaties: ‘Het Heilig Bloed kwam immers al in de eerste helft van de 13<sup>de</sup> eeuw in Brugge terecht. Daarvoor bevond de relikwiedel in Constantinopel. Waarschijnlijk [is ze] door toedoen van de Vlaamse graaf Boudewijn IX, die in het begin van de 13<sup>de</sup> eeuw ook keizer van Constantinopel was. Het verhaal als zou graaf Diederik van de Elzas in 1148 of 1150 het Heilig Bloed naar Brugge hebben meegebracht strookt niet met de historische werkelijkheid’<sup>22</sup>. Deze tegenstelling tussen geschiedenislegende en geschiedeniswetenschap wordt eveneens in een

21 <http://www.holyblood.com/NL/B.asp> + <http://www.holyblood.com/NL/C.asp> [15.08.2010].

22 N. GEIRNAERT, ‘Het Heilig Bloed in Brugge’ in: M. RYCKAERT, A. VANDEWALLE, e.a. (ed.), *Brugge, de geschiedenis van een Europese stad* (Tielt, 1999), p. 97.

andere recente publicatie benadrukt: *‘De vermaardheid van deze gebedsruimte [Sint-Basiliuskapel] is niet te danken aan de relikwie van de H. Basilius, maar aan de relikwie van het Heilig Bloed. Diederik van de Elzas schonk, volgens de overlevering, dit waardevolle kleinood in 1149 aan het Brugse stadsbestuur en liet het in deze kapel bewaren. In dit verhaal steekt meer legende dan historische waarheid. Historici achterhaalden intussen dat deze relikwie in Constantinopel werd verworven en via diverse eigenaars uiteindelijk in Brugge terecht kwam*<sup>23</sup>. Ik eindig met een citaat uit de meest recente publicatie over het Heilig Bloed: *‘Tot ver in de twintigste eeuw geloofden de Bruggelingen en de meeste historici de algemeen verspreide traditie als zou het Heilig Bloed op initiatief van graaf Diederik van de Elzas rond 1150 na de Tweede Kruistocht vanuit Jeruzalem naar Brugge zijn gebracht ... De relikwie is pas ten vroegste in het begin van de dertiende eeuw in Brugge terechtgekomen, na de Vierde Kruistocht*<sup>24</sup> Uit bovenstaande citaten kunnen we concluderen dat de Huyghebaertstelling een de facto onbetwist axioma is geworden in de Brugse geschiedschrijving.

Welke argumenten legt Huyghebaert op tafel om de traditie over Diederik van de Elzas en het Heilig Bloed uit Jeruzalem tot legende te herleiden? Ik heb ze grondig herlezen en geconfronteerd met de kennis die ik heb verzameld tijdens mijn eigen onderzoek<sup>25</sup>. Wat mij vooral opvalt is dat alle hoofdargumenten van Huyghebaert behoren tot één en dezelfde argumentatiesoort, nl. het *argumentum e silentio* of het ‘argument van stilzwijgen’. Binnen de historische wetenschap houdt dit in dat het niet vermelden van een belangrijk feit in documenten van een bepaalde periode kan be-

23 F. DEBRABANDERE, J. L. MEULEMEESTER, e.a. (ed.), *Ons Erfgoed. Brugge van toen & nu*, dl. II (*Stoetenstad*), Zwolle, 2006.

24 N. GEIRNAERT, ‘De oudste sporen’, p. 247-256.

25 Toen ik in 1993 heb ik mijn eindwerk in Leuven afgeleverd (cfr. supra, n. 4), was het niet mijn hoofdopzet om mij op dat moment uit te spreken over de herkomst van het Heilig Bloed te Brugge. Toch durf ik te stellen dat ik door mijn intensieve heuristische arbeid zowat alle toen vindbare bronnen en studies over het Heilig Bloed vanaf de 13<sup>de</sup> eeuw tot en met de 20<sup>ste</sup> eeuw heb gelezen. In dit artikel wil ik de bronnenkennis die ik heb verzameld gebruiken om een persoonlijk standpunt in te nemen in het wetenschappelijk debat over de herkomst van het Heilig Bloed en de aankomst ervan te Brugge.

tekenen dat dit feit toen niet bestond. Een *argumentum e silentio* heeft het voordeel dat het soms gaten in de historische kennis kan opvullen wanneer geschreven bronnen ontbreken. Het grote nadeel is dat zo een argument steeds vertrekt vanuit niet waarneembare premisses en dus nooit verwijst naar een rechtstreekse verifieerbare bron. Het *argumentum e silentio* is bijgevolg steeds een interpretatie met als bedoeld gevolg een logisch klinkende conclusie maar is doorgaans geen echt sluitend bewijs. Ik vat alle argumenten van Huyghebaert samen:

- 1) Als vertrekpunt wijst Huyghebaert op het feit dat pas in de 2<sup>de</sup> helft van de 14<sup>de</sup> eeuw - voor wat betreft het bewaarde bronnenmateriaal - voor het eerst wordt meegedeeld hoe de translatie van het Heilig Bloed naar Brugge zou zijn verlopen. Dit is dus ruim twee eeuwen na de vermeende feiten. Voor Huyghebaert is het onbegrijpelijk dat in eigentijdse kronieken van de 12<sup>de</sup> eeuw dergelijke informatie niet te vinden is: '*De kronieken van de andere Vlaamse abdijen [dan de Sint-Bertijnsabdij te Omaars] weten zelfs in het geheel niets van om het even welke translatie van het Heilig Bloed naar Vlaanderen onder Diederik van de Elzas. De annalen van de Sint-Pietersabdij in Gent en die van Elna in Sint-Amands reppen er met geen woord van. Men kan evenwel niet voorbijgaan aan de zorg waarmee de monniken van de Blandijnberg elke reis van de graaf naar het Heilig Land hebben genoteerd. Dat was ook belangrijk: de abt van Sint-Pieters, Siger (1088-1107) was immers zelf ook ter kruistocht getogen*'<sup>26</sup>. Voor Huyghebaert is dit reeds een reden om een bepaalde graad van onwaarschijnlijkheid toe te kennen aan het feit dat Diederik van de Elzas aan de basis van de aankomst van de Heilig Bloedrelikwie zou liggen.
- 2) Huyghebaert geeft zelf expliciet toe dat het *argumentum e silentio* vaak onvoldoende overtuigend is, maar een volgende constatering verhoogt volgens hem de onwaarschijnlijkheidsgraad van de 'Diederik-Jeruzalemstelling'. De traditie zegt immers dat Diederik het Heilig Bloed uit Jeruzalem heeft

<sup>26</sup> N. HUYGHEBAERT, 'Iperius en de translatie', p. 37.

meegebracht, maar Huyghebaert concludeert dat daar nooit een relikwie van het Heilig Bloed aanwezig was, en dat zeker niet ten tijde van graaf Diederik<sup>27</sup>. Het feit dat geen enkele Jeruzalemvaarder in zijn tot ons overgeleverd reisverhaal ook maar één keer gewag maakt van de aanwezigheid van een Heilig Bloedrelikwie in Jeruzalem terwijl vele andere relikwieën (zoals bijv. een deel van het Ware Kruis, de Heilige Lans, passie-instrumenten, enz.) wel worden vermeld in deze reisverhalen is voor Huyghebaert een voldoende bewijs. We hebben hier dus opnieuw te maken met een *argumentum e silentio*.

- 3) Huyghebaert bouwt zijn redenering op door te wijzen op het feit dat pas in de 13<sup>de</sup> eeuw, na de plundering van Constantinopel en de stichting van het Latijns Keizerrijk, een enorme export van relikwieën uit Constantinopel plaatsvond<sup>28</sup>. Vanaf de 12<sup>de</sup> eeuw wordt zelfs melding gemaakt van het bewaren van het echte Heilig Bloed van Christus in het Bukoleonpaleis.
- 4) De 'Constantinopelthese' wordt door Huyghebaert kracht bijgezet door het feit dat de geschiedenis van Brugge verbonden wordt met de geschiedenis van Constantinopel. Boudewijn IX, graaf van Vlaanderen, werd als Boudewijn I eerste keizer van het Latijns Keizerrijk (1204-1205). Na zijn spoorloze verdwijning neemt zijn broer Hendrik de keizerstitel over. Het staat vast dat Boudewijn en Hendrik vele relikwieën uit Constantinopel naar Vlaanderen hebben laten overbrengen. We weten ook uit eersterangsgetuigenissen dat beide dochters van Boudewijn in het bezit waren van een Heilig Bloedrelikwie. Voor Huyghebaert is dit alles overtuigend genoeg. Misschien is het zelfs een zekere Wouter van Kortrijk die de relikwie naar Brugge heeft gebracht: *'Wanneer we ons de vraag stellen wie het Heilig Bloed naar Brugge kan hebben meegebracht, dan denken we eerst aan Wouter van Kortrijk. De gewezen pronotarius Flandriae was in 1211 naar Vlaanderen teruggekeerd. Hij stelde zich ten dienste van de regent van Vlaanderen, Filips van Namen, en na diens dood kwam hij in dienst van Johanna van*

27 *Ibidem*, p. 39-41.

28 *Ibidem*, p. 49-55.

*Constantinopel. Ook hij had relikwieën meegebracht van overzee, want de collegiale kerk van Sint-Pieter in Rijsel kreeg van hem een fragment van het Echte Kruis dat er vandaag nog steeds wordt bewaard. Dat hij ook het Heilig Bloed zou hebben meegebracht en dat het thans in Brugge zou berusten, ware niet verwonderlijk. Maar het is slechts een hypothese<sup>29</sup>.*

- 5) Voor het volgende argument baseert Huyghebaert zich op het ontbreken van de term 'Heilig Bloed' in een officieel document daar waar dit volgens hem wel zou moeten te vinden zijn indien de relikwie er al zou geweest zijn. Hij verwijst hier in de eerste plaats naar een oorkonde van Filips van de Elzas, opvolger van Diederik, uit 1187 waarin Filips een aantal beslissingen neemt in verband met de Sint-Baseliuskapel<sup>30</sup>. Filips vermeldt dat hij een aantal herstellingswerken heeft laten uitvoeren aan het gebouw dat gedeeltelijk verwoest werd door een stadsbrand in 1184. Hij bevestigt dat de kapel werd gebouwd door zijn ouders Diederik en Sybille ter ere van Maria en Sint-Basilius. Tot slot bevestigt hij de verhoging van de dotatie van de vier kapelannen verbonden aan de kapel. Maar nergens staat iets te lezen in verband met de Heilig Bloedrelikwie. Is dit niet een sterke aanwijzing voor de afwezigheid ervan? Filips zou zo een kostbare relikwie toch wel op zijn minst hebben vermeld indien die er al was?
- 6) Tenslotte stelt Huyghebaert dat alle grafelijke relikwieën normaal in de Sint-Donaaskerk werden bewaard. Waarom werd deze relikwie dan in Sint-Basilius gedeponereerd? Ik laat hem aan het woord: *'In 1246 is de relikwie geen grafelijke relikwie – of geen grafelijke relikwie meer – aangezien ze in Sint-Baselis wordt bewaard en de grafelijke relieken nog in Sint-Donaas berusten. Het zijn de Brugse schepenen die het Heilig Bloed bezitten. Hoe ze in het bezit ervan gekomen zijn, is momenteel van weinig belang. Het probleem voor hen was waar ze die relikwie zouden deponeren. In Sint-Donaas? De kanunniken zijn er de baas. In Sint-Salvator, op hun parochie? Daar zou de geestelijkheid er vrij over beschik-*

<sup>29</sup> *Ibidem*, p. 54.

<sup>30</sup> De Sint-Baseliskerk is de grafelijke kapel waar het Heilig Bloed met zekerheid vanaf 1256 tot en met vandaag in bewaard is geworden.

*ken en zou ze hun relikwie algauw ontnemen. Dus denken zij aan de kleine Sint-Baseliskerk op de Burg. Daar zijn ze bij de graaf. Niemand kan er hen vervolgen (vooral niet in geval van interdict!), noch hen daar storen. Niemand, behalve de graaf, die vaak veraf verblijft, en die hen zo dikwijls nodig heeft. Daar is het dat ze hun relikwie willen onderbrengen. De vier behoeftige priesters die het zijstraatje bewonen, zijn maar al te gelukkig zich onder de bescherming van de schepenen te weten. Kort daarna installeren zich inderdaad de poorters in het Ghiselhuus en nemen ze hun intrek in het Steen. Indien onze hypothese juist is, kunnen we dan niet besluiten dat het de Heilig Bloedrelikwie was die de stadsmagistraat naar de grafelijke burg lokte?’<sup>31</sup>.*

#### HERWAARDERING VAN DE AANKOMSTLEGENDE VAN HET HEILIG BLOED TE BRUGGE (2011)

Hoe interessant de argumentatielijn van Huyghebaert mag zijn, één grote vraag is steeds aan mij blijven knagen: hoe is het mogelijk dat zo kort na de overbrenging van het Heilig Bloed naar Brugge plots een onjuiste legende zou zijn ontstaan die zonder de minste tegenspraak 600 jaar geschiedschrijving overleeft? We weten met zekerheid dat het Heilig Bloed zich in 1256 in Brugge bevond. Volgens de ‘traditie’ kwam het bloed er 100 jaar eerder aan, in 1148 of 1150. Volgens Huyghebaert gebeurde dit maximum 50 jaar eerder - hij veronderstelt dat het Heilig Bloed rond 1210 in Brugge moet zijn aangekomen. Als zijn stelling klopt, dan zou de legende van Diederik in de loop van maximum een halve eeuw of nauwelijks twee generaties zijn ontstaan<sup>32</sup>, algemeen - aanvankelijk via mondelinge overlevering - verspreid, en zonder ook maar enige tegenspraak over tientallen generaties zijn doorgegeven. Hier klopt volgens mij iets niet. Indien Huyghebaert toch gelijk heeft, dan moet er een reden zijn waarom een onjuiste legende zou zijn

<sup>31</sup> *Ibidem*, p. 64-65.

<sup>32</sup> Ikzelf ga er hierbij van uit dat het onwaarschijnlijk is dat er op het moment van de aanwezigheid van het Heilig Bloed in Brugge geen opvattingen circuleerden omtrent de herkomst/aankomst ervan en dat pas twee eeuwen later een ‘Diederiklegende’ plots zou zijn opgedoken. Een eerste geschreven traditie van een publiek gegeven gaat steeds terug op mondelinge tradities die generatie op generatie werden doorverteld.

ontstaan en waarom verborgen werd gehouden dat het bloed via bijv. Wouter van Kortrijk<sup>33</sup> rond 1210 in Brugge aankwam. Laten we nog eens teruggaan naar het jaar 1255-1256. Een beschuldigde wil een zuiveringseed doen op het Heilig Bloed. Dat betekent dat het Heilig Bloed al een zekere bekendheid en waardering kent. Het Bloed moet er dus reeds een tijdje zijn, een cultus ontstaat immers niet zomaar uit het niets. Dat betekent dus dat de legende – als Huyghebaert gelijk heeft – in minder dan 50 jaar tijd is ontstaan en verspreid. Met andere woorden, de Bruggelingen die leefden in 1230 zouden ten onrechte geloofd hebben dat het Heilig Bloed door Diederik naar Brugge werd gebracht. Nochtans moet er contact geweest zijn tussen jongeren van 1230 en mensen van de oudere generatie die geboren waren in bijv. 1170. Deze laatsten waren in 1230 60 jaar oud. Het is heel onwaarschijnlijk dat na 1210 een foute legende zou zijn ontstaan zonder dat de generatie geboren rond 1170 deze zou hebben gecontesteerd. Tradities en legendes verwijzen doorgaans naar een ver, vaag en oncontroleerbaar verleden. Dat is in het geval van de aankomst van het Heilig Bloed niet zo! Legendes worden gedurende eeuwen van generatie op generatie mondeling doorgegeven. Indien de ‘Diederiklegende’ ontstond na 1210, dan moet dit hebben gebotst met de oudere generatie geboren rond 1170 en zelfs nog vroeger. Er is dus iets wat niet klopt. Bovendien kan ik geen enkele mogelijke reden bedenken waarom doelbewust een verkeerde historische versie zou zijn verspreid.

Bovenstaande bedenking is echter geen bewijs maar slechts een argument, zij het wel een basisargument. Om dit kracht bij te zetten geef ik commentaar op elk argument van Huyghebaert. Ik volg hierbij de volgorde van het vorige deel van mijn artikel. Dat bevat zes pro-argumenten ten opzichte van de stelling dat het Heilig Bloed pas in de 13<sup>de</sup> eeuw uit Constantinopel naar Brugge moet zijn gekomen (de ‘Huyghebaert-’ of ‘Constantinopelstelling’). Dit deel bevat evenveel contra-argumenten tegen de Huyghebaertstelling (of argumenten ter verdediging van de ‘Diederikstelling’).

33 Een concrete hypothese van Huyghebaert, cfr supra, p. 67-68.

- 1) De eerste bewaarde vermelding van de aankomst van het Heilig Bloed in Brugge dateert van de 2<sup>de</sup> helft van de 14<sup>de</sup> eeuw. Het klopt dat abdijkronieken uit de 12<sup>de</sup> eeuw niets vermelden over het Heilig Bloed in Brugge. Voor Huyghebaert is dit een basisargument. Voor mij is dit helemaal geen argument:
- In de kronieken van de 13<sup>de</sup> eeuw en de 1<sup>ste</sup> helft van de 14<sup>de</sup> eeuw wordt het Heilig Bloed in Brugge evenmin vermeld. Toch was de relikwie met zekerheid reeds in Brugge in 1256. Dat betekent dus dat minstens gedurende 100 jaar aanwezigheid van de Heilig Bloedrelikwie in Brugge geen enkele kroniekschrijver er aan dacht om iets over het Heilig Bloed te schrijven.
  - Het is niet zo abnormaal dat de meeste schrijvers van abdijkronieken en annalen geen aandacht schonken aan het Heilig Bloed. Doorgaans schreven middeleeuwse kroniekschrijvers alleen zaken op die verband hielden met de geschiedenis van de eigen abdij. Het feit dat de graaf bij de terugtocht van het Heilig Land relikwieën bij zich had was zo evident dat het niet de moeite gevonden werd om dat op te schrijven indien het geen betrekking had op een relikwie van de eigen abdij. Iperius, die als eerste over het Heilig Bloed schrijft, heeft het eigenlijk ook onrechtstreeks over de geschiedenis van zijn abdij. Hij deelt immers mee dat Leonius, abt van Sint-Bertijns (en dus zijn voorganger ruim twee eeuwen eerder) het Heilig Bloed in opdracht van de graaf van Vlaanderen heeft gedragen. Een aantal graven van Vlaanderen hadden een nauwe relatie met de Sint-Bertijnsabdij<sup>34</sup>. Huyghebaert gebruikt dit feit als een argument om te stellen dat Iperius de rol van Leonius heeft verzonnen om voor zichzelf, als opvolger en 'erfgenaam' van Leonius, een belangrijke rol te bekommen in de Heilige Bloedprocessie halverwege de 14<sup>de</sup> eeuw<sup>35</sup>. Volgens mij is net dit feit een argument om te stellen dat dit echt waar kan zijn. Immers, als de abt van Sint-Bertijns een belangrijke vertrouweling was van de graaf van Vlaanderen,

34 Zie ook A. HOSTE, 'Thomas Becket te Male' in: *Haec Olim*, 20 (1970), p. 53-60.

35 Cfr infra, n. 45.

dan is het logisch dat hij uitgekozen kon zijn om voor het Heilig Bloed zorg te dragen. Bovendien is het eveneens mogelijk dat de monniken van Sint-Bertijns juist omwille van hun nauwe relatie met de hoge wereldlijke macht een aantal - verloren gegane - documenten bezaten met belangrijke informatie die in andere abdijen onbekend was en die Iperius effectief heeft gebruikt, zoals hijzelf in zijn inleiding beweert, bij het schrijven van zijn kroniek.

- We moeten er natuurlijk ook steeds rekening mee houden dat vele middeleeuwse geschriften verloren zijn gegaan.
- Het aantal narratieve bronnen in de 12<sup>de</sup> eeuw is eerder beperkt vergeleken met de 14<sup>de</sup>-15<sup>de</sup> eeuw. Pas op het einde van de middeleeuwen neemt het aantal geschriften enorm toe dankzij de boekdrukkunst.
- Huyghebaert schrijft zelf over de *Spiegel Historiael* van Jakob van Maerlant: *'In elk geval vindt men in Brugge - of in Damme, niet zo ver daarvandaan - die gedichten [=graallegenden] nog te profaan. De Historie van de Graal van Jakob van Maerlant (omstreeks 1280) is nochtans helemaal toegespitst op de figuur van Jozef van Arimatea. Een voornaam edelman heeft hem die opdracht gegeven: Albrecht van Voorne, burggraaf van Zeeland. Algauw toont de dichter zich verontwaardigd over de 'verzinsels' die men heeft laten opschrijven. Hoe heeft hij de geschiedenis en fictie kunnen verwarren? In zijn Spiegel Historiael zal hij verder nog de 'flauwigheden' over de graal en de leugen van Parzifal [sic!] aanklagen. Om welke reden? Omdat hij, zowel als zijn medeburgers, het Heilig Bloed vereerden dat bloedde in de Sint-Baseliskerk. Had hij dan toch minstens de moeite gedaan om ons te vertellen wat hij over de oorsprong ervan wist!*<sup>367</sup>. Ik denk dat Huyghebaert zich-

36 *Ibidem*, p. 76. Het lijkt me waardevol om in deze context de bekende middeleeuwse romanschrijver Chrétien de Troyes (1135-1183) te situeren. Hij maakte deel uit van de hofhouding van Filips van de Elzas, zoon van Diederik. Chrétien de Troyes heeft zijn plaats in de literatuurgeschiedenis verworven met zijn Arthurromans en het thema van de Heilige Graal dat er in verwerkt is. Het gaat om fictieve romans. Toch wordt algemeen aanvaard dat zijn positie aan het hof van Filips van de Elzas de hoofdbron van zijn inspiratie was. Ikzelf wil niet uitsluiten dat er een mogelijk verband bestaat tussen Diederik van de Elzas, de kruistochten, het Heilig Bloed te

zelf met deze zin compromitteert. Jakob van Maerlant vindt het niet de moeite om iets over de oorsprong van het Heilig Bloed in Brugge te schrijven dat op dat moment zeker al 30 jaar in Brugge aanwezig is. Waarom zouden de monniken van Gent dat dan wel gedaan moeten hebben?

- 2) Huyghebaert stelt dat in de 12<sup>de</sup> eeuw geen relikwie van het Heilig Bloed in Jeruzalem aanwezig was. Hij baseert zich hiervoor op het feit dat geen enkel reisverslag van Jeruzalemvaarders uit de 12<sup>de</sup> eeuw de aanwezigheid van zo een relikwie in het Heilig Land vermeldt, opnieuw een *argumentum e silentio* dus. Ik durf het tegendeel niet te beweren<sup>37</sup>, maar zelfs indien dit zou kloppen, dan kan hierdoor slechts de vermeende geografische herkomst van het Heilig Bloed uit Jeruzalem in twijfel getrokken worden, maar niet automatisch het gegeven van de aankomst van Diederik in Brugge met een relikwie die (al dan niet terecht) werd beschouwd als het bloed van Jezus Christus<sup>38</sup>. De herkomst van de relikwie en de overbrenging ervan door Diederik naar Brugge zijn twee aspecten die afzonderlijk moeten worden onderzocht! Toch bestaan er argumenten ter verdediging van de mogelijke aanwezigheid van een Heilig Bloedrelikwie in het Heilig Land in de 12<sup>de</sup> eeuw. Onderstaande beschrijvingen zijn hypothetisch, maar niet meer dan wat Huyghebaert schrijft. In elk geval durf ik te verdedigen dat ze allemaal een zekere waarheids- of waarschijnlijkheidswaarde kunnen bezitten, waarmee ik enkel wil aantonen dat Huyghebaert noch voldoende grond heeft om te concluderen dat in de 12<sup>de</sup> eeuw geen vermeend Heilig Bloed van Jezus Christus in Jeruzalem aanwezig was en a

Brugge, Filips van de Elzas, de twee reizen die ook Filips naar het Heilig Land ondernam en het motief van de Heilige Graal in de verhalen van Chrétien de Troyes.

- 37 De inzichten in verband met de aanwezige relikwieën en de handelspraktijken hiermee verbonden ten tijde van de kruistochten zijn binnen het hedendaagse historisch-wetenschappelijk onderzoek niet fundamenteel veranderd ten opzichte van de tijd van Huyghebaert. Voor recentere literatuur sinds de publicatie van zijn artikel verwijs ik o.a. naar: F. VANHEMELRYCK, *Kruis en wassende maan. Pelgrimstochten naar het Heilig land* (Leuven, 1994); M. BILLINGS, *De kruistochten. Op oorlogspad in het Heilig Land* (Pearson, 2007); C. KOSTICK (ed.), *The Crusades and the Near East* (New York, 2011); T. ASBRIDGE, *De kruistochten. De strijd om het Heilige Land* (Antwerpen-Houten, 2010) en T. ASBRIDGE, *De eerste kruistocht. De oorsprong van het conflict tussen islam en christendom* (Amsterdam, 2006).

- 38 Ik ga hier verder nog veel dieper op in (cfr. infra).

*fortiori* noch minder om te stellen dat Diederik onmogelijk met de toen vermeende relikwie in Brugge aangekomen kan zijn:

- Er zijn niet zoveel reisverslagen bewaard. Dit beperkt sowieso de kans op een vermelding van een Heilig Bloedrelikwie in het 12<sup>de</sup>-eeuwse Jeruzalem.
- Het lijkt me aannemelijk dat bepaalde aanwezige relikwieën geheim werden gehouden. In feite heerste in het Heilig Land een soort oorlogstoestand, we bevinden ons in de periode van de kruistochten.
- In aansluiting op de vorige bemerking lijkt het me niet onmogelijk dat bijv. de tempeliersorde waakte over kostbare relikwieën (zoals mogelijkerwijze het Heilig Bloed) en zoveel mogelijk geheim hield<sup>39</sup>. Deze orde werd in het begin van de 12<sup>de</sup> eeuw opgericht met de bedoeling om de christelijke pelgrims in het Heilig Land te beschermen. De tempeliers werden snel heel rijk en machtig. Ze bezaten diverse onroerende goederen in het Heilig Land. Dit alles samen lag aan de basis van diverse speculaties. Uiteindelijk bracht de combinatie van rijkdom, macht en geheimen de orde in de 14<sup>de</sup> eeuw ten val. De tempeliers hebben ook aanleiding gegeven tot de legendevorming van de Heilige Graal<sup>40</sup>. Volgens mij is het niet uit te sluiten dat bepaalde aspecten van de graallegenden een reëel fundament hebben. Het ligt niet in mijn bedoeling om hier dieper op in te gaan. Feit is dat de tempeliersorde in de 12<sup>de</sup> eeuw actief was in het Heilig Land en dat het mogelijk is dat zij in het bezit was van enkele druppels vermeend bloed van Jezus Christus.

39 J. HOSTEN, *De Tempeliers. De tempelorde tijdens de kruistochten en in de Lage Landen* (Pearson, 2006). Hosten vermeldt weliswaar niets over een Heilig Bloedrelikwie. De meest bekende relikwieën in handen van de tempeliers waren de zgn. Heilige Lans van Longinus een deel van het Ware Kruis.

40 In de meest algemene interpretatie zou het hier gaan om de kelk waarmee Jozef van Arimatea het bloed van Jezus zou hebben opgevangen tijdens het wassen van de wonden. Er zijn ook diverse andere interpretaties gegeven waardoor het niet mogelijk is om fictie van (mogelijke) historische werkelijkheid te onderscheiden. Prof. Ludo Jongen heeft tijdens een gesprek met mij sterk benadrukt dat de Heilige Graal in de verhalen van Chrétien de Troyes (cfr. supra, n. 36) in oorsprong niets te maken heeft met de kelk van het laatste avondmaal die aan Jozef van Arimatea zou zijn gegeven en waarmee het bloed van Christus zou zijn opgevangen. Dit thema werd voor het eerst uitgewerkt in Robert de Borons Arthurcyclus (begin 13<sup>de</sup> eeuw).

- Het is ook aanvaardbaar dat de christelijke vorsten van Jeruzalem bepaalde bezittingen geheim hebben gehouden.
- Ik wijs vervolgens nog op vroege middeleeuwse bronnen die meedelen dat Karel de Grote rond 800 van Azan, prefect van Jeruzalem, een relikwie van het Heilig Bloed zou hebben ontvangen<sup>41</sup>. Deze relikwie heeft weliswaar niets te maken met Brugge maar wijst erop dat bepaalde annalen uit de 10<sup>de</sup> eeuw wel degelijk uitgaan van de aanwezigheid van een Heilig Bloedrelikwie in Jeruzalem en dat Karel de Grote een deeltje ervan zou hebben ontvangen.
- Het is ook mogelijk dat koning Fulco of koning Boudewijn III (als vermoedelijke schenker) voordien een bloedrelikwie uit Constantinopel had ontvangen. In dit geval zou het bloed inderdaad pas in de 1<sup>ste</sup> helft van de 12<sup>de</sup> eeuw via Constantinopel in Jeruzalem terechtgekomen zijn en op deze wijze, dus via een omweg, in de handen van Diederik. Door de nauwe contacten die bestonden tussen Constantinopel en Jeruzalem moet deze hypothese als heel aannemelijk worden bevonden. Huyghebaert zou in dit geval deels gelijk hebben voor wat de herkomst van het Heilig Bloed betreft, maar helemaal niet voor wat de aankomst betreft van deze in Brugge!
- Diederik van de Elzas is zoals de meeste kruisvaarders via Constantinopel naar het Heilig Land gereisd. Indien het Heilig Bloed zich dan toch niet in Jeruzalem bevond op dat

41 C. CARTON, *Essai sur l'histoire depuis les premiers siècles du christianisme*, (Brugge, 1850), p. 16-20. Carton baseert zich op een translatieverhaal uit 950 en verwijst naar een aantal andere annalen uit de 10<sup>de</sup> eeuw. Ik citeer uit het betreffende translatieverhaal hoe Azan het bloed via Corsica naar Karel de Grote zou hebben verstuurd: *'Haec sunt ergo illa dona honorabilia cunctoque orbi optatissima, et haec est illa gaza sacrosancta supraque omnes preciositates dignissima, quae de Corsica insula gloriosissimo imperatori Karolo delata est: Ampulla una ex lapide onichino, de Salvatoris sanguinis plena.'* ('Ex translatione sanguinis domini' in: *Monumenta Germaniae Historiae Scriptorum*, dl. VI, p. 447). Prof. Ludo Jongen nuanceert dit gegeven door te wijzen op het feit dat over Karel de Grote een heleboel verhalen in omloop zijn geraakt. Volgens de meest gangbare „legende” (opgenomen in de Middel nederlandse *Legenda Aurea* – een eind-13<sup>de</sup> eeuwse compilatie van middeleeuwse heiligenlevens) zou Karel naar Jeruzalem zijn getrokken toen de moslims die stad veroverd hadden. Later ging hij naar Constantinopel: daar kreeg hij van de keizer delen van de passierelikwieën. Deze legende stamt uit de 11<sup>de</sup>/12<sup>de</sup> eeuw.

moment, dan is het niet onmogelijk dat Diederik de relikwie in Constantinopel heeft ontvangen. Bij terugkomst in Vlaanderen heeft men de link met Jeruzalem vooral beklemtoond omdat hij naar Jeruzalem op kruisvaart is getrokken, en de herkomst werd hiermee vereenzelvigd. Dit is niet 100% uit te sluiten omdat over de oorzaak en de omstandigheden waarin Diederik het Heilig Bloed heeft ontvangen wel enkele tegenstrijdige versies te vinden zijn in de narratieve bronnen van de 14<sup>de</sup> tot en met de 17<sup>de</sup> eeuw<sup>42</sup>.

- Tot slot nog een hypothese die niet 100% mag worden uitgesloten. Het is mogelijk dat Diederik gewoonweg werd opgelicht, dat hij met andere woorden een relikwie heeft ontvangen als dank voor zijn heldendaden waarvan de schenker heeft vermeld dat het om het bloed van Christus gaat, hoewel dit helemaal niet klopt. Dat zou betekenen dat het bloed helemaal niet authentiek is, maar dat doet niets van de 'Diederik-Jeruzalemtese' teniet. Diederik zou in dit geval overtuigd zijn geweest van de authenticiteit ervan en vervolgens effectief met de vermeende relikwie in Vlaanderen zijn teruggekomen en zo reëel aan de basis liggen van de aankomst van de relikwie in Brugge. Ik vermeld deze hypothese omdat handel en schenkingen in relikwieën in de middeleeuwen wijdverbreid waren en hier zeker ook oplichterij in het spel was<sup>43</sup>.
- 3) Wat Huyghebaert zegt over de enorme export van relikwieën uit Constantinopel in de 13<sup>de</sup> eeuw en de zekere aanwezigheid van een Heilig Bloedrelikwie in de 12<sup>de</sup> eeuw in het Bukoleonpaleis klopt uiteraard, maar dat staat niet in tegenspraak met het verhaal van Diederik van de Elzas en Jeruzalem.
  - 4) Er kan inderdaad gesteld worden dat de geschiedenis van Brugge in de 13<sup>de</sup> eeuw verbonden was met die van Constantinopel doordat Boudewijn IX, graaf van Vlaanderen, als Boudewijn I eerste keizer van het Latijns Keizerrijk (1204-1205) werd. Maar dat geldt evenzeer voor Brugge en Jeruzalem in de 12<sup>de</sup>

42 Cfr. infra, p. 80-81.

43 Al deze aspecten worden uitvoerig behandeld in bijv. F. VANHEMELRYCK, *Kruis en wassende maan*.

eeuw. Reeds op het einde van de 11<sup>de</sup> eeuw werd Robrecht II, graaf van Vlaanderen, Robrecht van Jeruzalem genoemd door zijn bijdrage in de eerste kruistocht. En graaf Diederik van de Elzas huwde voor de tweede keer (1139) met Sybille van Anjou, dochter van Fulco en koning van Jeruzalem (1131-1143). Hiermee worden Brugge en Jeruzalem met elkaar verbonden. Het is trouwens in deze context dat de schenking van het Heilig Bloed door de traditie wordt gesitueerd. Bovendien moet met nadruk de vraag gesteld worden waarom alle bronnen zwijgen omtrent de eventuele overbrenging van het Heilig Bloed in de 13<sup>de</sup> eeuw? Kunnen we niet exact dezelfde argumentatielijnen van Huyghebaert overnemen (namelijk het stilzwijgen van de bronnen omtrent de ‘Diederikstelling’ als verwerping van deze) om net zijn stelling in twijfel te trekken?

- 5) Filips van de Elzas, opvolger van Diederik, vermeldt in een officiële oorkonde van 1187 het Heilig Bloed niet, hoewel de inhoud van de oorkonde een aantal herstellingswerken van de Sint-Baseliskapel behelst. Huyghebaert concludeert hierdoor dat dit een aanwijzing is voor de afwezigheid van het Heilig Bloed op dat moment. Ikzelf zie het verband niet. Een oorkonde is een zakelijk document. Er worden herstellingswerken uitgevoerd aan de kapel die door de ouders van Filips van de Elzas een aantal decennia terug werd gebouwd. Er is geen enkele reden om te veronderstellen dat Filips van de Elzas het Heilig Bloed zou moeten vermelden, zelfs indien dit aanwezig zou zijn. Dit kan ik verder staven door middel van een analogie. Brugge beschikt over een authentieke oorkonde van Robrecht van Béthune graaf van Vlaanderen, op datum van 5 augustus 1321<sup>44</sup>. Het Heilig Bloed was op dat moment heel zeker reeds minstens 65 jaar in Brugge aanwezig in de Sint-Baseliuskapel. In die oorkonde vinden we gelijkaardige informatie terug als in de oorkonde van 1187. Robrecht van Béthune vermeldt erin de bouwopdracht van de Sint-Baseliuskapel door graaf Diederik en zijn echtgenote Sibylle in de eerste helft van de 12<sup>de</sup> eeuw, het

44 BRUGGE, *Stadsarchief*, reeks politieke charters, 1ste reeks, nr. 283. Zie ook: J. CUVELIER, ‘Inventaire analytique des archives de la chapelle du St.-Sang à Bruges’, in: *Annales de la Société d’Emulation de Bruges*, 50 (1900), p. 41.

patronaatschap van Maria en de Heilige Basilius en de dotatie van vier kapelaans. Robrecht bepaalt vervolgens het specifiek bedrag van de dotatie van de kapelaans. Maar nergens staat ook maar één woord over het Heilig Bloed, volgens mij omwille van exact dezelfde simpele reden als bij Filips van den Elzas: de vermelding van het Heilig Bloed is niet relevant voor dit zakelijke document. We kunnen het samen met Huyghebaert betreuren dat alle officiële stadsdocumenten verloren zijn gegaan door de grote brand van het Belfort in 1280, maar dat helpt ons geen stap vooruit in het wetenschappelijk onderzoek. Maar we moeten wel voorzichtig zijn met het trekken van conclusies omtrent het stilzwijgen van bepaalde gegevens in de weinige archiefstukken waarover we beschikken voor de eerste decennia na de grote stadsbrand.

- 6) Het laatste argument dat Huyghebaert gebruikt bewijst volgens mij niets. De Sint-Basiliuskapel was een grafelijke kapel en de relikwie van de Heilige Basilius was een grafelijke relikwie. Waarom zou het dan niet mogelijk zijn dat het Heilig Bloed dat aanvankelijk een grafelijke relikwie was in de pas gebouwde grafelijke Sint-Basiliuskapel werd bewaard? Het is helemaal niet relevant dat de kapel gebouwd was voor Maria en de Heilige Basilius. Er zijn vele kapellen en kerken die een hele voorraad relikwieën hebben.

Met bovenstaande argumenten heb ik gepoogd aan te tonen dat er geen enkele reden is om het stilzwijgen van de 12<sup>de</sup>- en 13<sup>de</sup> eeuwse bronnen te interpreteren als een afwezigheid van het Heilig Bloed te Brugge. Ik besluit met nog een aantal belangrijke aanvullende inzichten:

- 1) De eerste bewaarde narratieve bron die het Heilig Bloed te Brugge vermeldt dateert van de 2<sup>de</sup> helft van de 14<sup>de</sup> eeuw en werd geschreven door Iperius. Dit is het begin van de door ons gekende traditie: Diederik van de Elzas bracht het Heilig Bloed tussen 1148-1150 uit Jeruzalem naar Brugge<sup>45</sup>. Die traditie

<sup>45</sup> Iperius beklemtoont in zijn verhaal sterk het feit dat Leonius, abt van de Sint-Bertijnsabdij te Sint-Omaars, in het gezelschap van graaf Diederik vertoefde. De

wordt vanaf de 15<sup>de</sup> eeuw door veel auteurs bevestigd. Zoals eerder gezegd heb ik relevante narratieve bronnen gevonden voor de 14<sup>de</sup> tot de 17<sup>de</sup> eeuw in verband met de oorsprong van de Heilig Bloedverering te Brugge. Een belangrijke vraag hierbij is welke afhankelijkheid er bestaat tussen deze. Indien al die bronnen zouden teruggaan op één traditie die door Iperius schriftelijk werd vastgelegd, dan zou er meer reden tot twijfel zijn, dan wanneer we zouden kunnen aantonen dat een aantal van elkaar onafhankelijke mondelinge tradities aan de basis van die teksten liggen. In mijn bronnenonderzoek heb ik een aantal thema's met elkaar vergeleken. Zo blijken er drie diverse versies te bestaan in verband met de beschrijving van het authentieke karakter van het Heilig Bloed<sup>46</sup>. Ik heb vervolgens onderzocht welke informatie we kunnen vinden in de 30 narratieve bronnen omtrent de plaats, tijd en de omstandigheden van de translatie van het Heilig Bloed. Hierboven heb ik reeds geschreven dat 25 van de 30 narratieve bronnen hierover iets meedelen en dat er een volstrekte unanimititeit bestaat op vijf punten: (1) een geschenk, (2) uit Jeruzalem, (3) in 1148 of 1150,

graaf zou de relikwie aan Leonius hebben toevertrouwd en Leonius zou deze tot in Vlaanderen hebben gedragen. Huyghebaert hecht hier weinig geloof aan: *'Dit detail is evenwel uitgevonden. Niet alleen omdat het onwaarschijnlijk is dat de continuatio van Simon, die de uitvoerige terugkeer van Leonius in zijn abdij na de tweede kruistocht, en die de geschenken opsomt, de pallia, en de vestes sericae, waarmee de abt overladen werd, een zo eervolle opdracht voor zijn monasterium zou verzwegen hebben, maar ook omdat het verhaal van Iperius, bij nader onderzoek, een netwerk van tegenstrijdigheden blijkt te zijn.'* Iperius beklemtoont dit gegeven *'gewoon omdat Iperius hierdoor de waardigheid van zijn voorganger zou kunnen overbrengen op zijn eigen persoon. In de 14<sup>de</sup> eeuw kende de jaarlijkse Heilig Bloedprocessie van 3 mei een groot succes dat de grenzen van het Brugse gebied fel overschreed. Naar dit grootse gebeuren werden vele eminente personen uitgenodigd. Wanneer Leonius in de 12<sup>de</sup> eeuw, de voorganger van Iperius nota bene, waardig genoeg zou zijn bevonden om de relikwie te dragen, zou hij, Iperius, opvolger van deze Leonius, dan niet degene zijn die de hoogste waardigheid en het hoogste recht had om de relikwie te dragen in de processie, iets wat ongetwijfeld als een grote eer werd beschouwd?'* (HUYGHEBAERT, 'Iperius en de translatie', p. 32-37). Volgens mij haalt Huyghebaert hier een interessant gegeven aan. Deze hypothese is aanvaardbaar maar spreekt de 'Diederiktraditie' helemaal niet tegen. Dit zou hooguit betekenen dat Iperius een bestaande mondelinge traditie neerschrijft en er een eigen element aan toevoegt, namelijk dat zijn voorganger-abt de relikwie mocht dragen.

46 Oorspronkelijk Bloed opgevangen door Jozef van Arimatea versus miraculeus verkregen bloed. Daarnaast zijn er nog schrijvers die hun twijfel uitdrukken, cfr. supra.

(4) aan Diederik, (5) in Brugge<sup>47</sup>. Omtrent de concrete omstandigheden en motivatie vinden we een aantal tegenspraken. Ik vat samen<sup>48</sup>:

(1) De schenker

- drie bronnen noemen hierbij Fulco, koning van Jeruzalem [schoonvader van Diederik];
- vier bronnen vermelden Boudewijn III, koning van Jeruzalem [zoon van Fulco en schoonbroer van Diederik];
- acht bronnen vermelden dat Sybille het Heilig Bloed heeft gegeven of heeft verzonden naar Diederik [Sybille was zijn vrouw en liet zich van hem scheiden om in het klooster te treden];
- Zegher van Male vermeldt twee versies waaruit hij blijkbaar niet weet te kiezen (ofwel Sybille ofwel bracht Diederik de relik mee uit Jeruzalem zonder specifieke vermelding van de schenker);
- de andere bronnen die wel iets zeggen over de herkomst van het Heilig Bloed geven geen specifieke informatie over de persoon van wie Diederik het Heilig Bloed zou hebben ontvangen.

(2) De exacte reden van de schenking

- De schenking van Boudewijn III wordt veeleer in verband gebracht met de heldendaden van Diederik in de strijd tegen de Saracenen;
- De schenking van Sybille wordt doorgaans in verband gebracht met het feit dat Sybille, de vrome vrouw van de graaf, tijdens de 2<sup>de</sup> kruistocht zou hebben besloten om in Jeruzalem te blijven om zich daar in te zetten voor de zieken en de gewonden van het Sint-Lazarushospitaal. Na enige aarzelingen zou Diederik hebben ingestemd met een vrijwillige 'vrome' echtscheiding van zijn 'geliefde' vrouw.

47 Cfr. supra.

48 Cfr. overzichtsschema in bijlage.

Als dank hiervoor zou Sybille de relikwie aan haar (ex-) man hebben geschonken.<sup>49</sup>

Het gegeven dat er op een aantal vlakken eensgezindheid bestaat, en op andere onenigheid, is van wetenschappelijk belang, omdat het een sterke aanwijzing is dat er vóór de 14<sup>de</sup> eeuw meerdere mondelinge tradities leefden die aan de basis lagen van de eerste onafhankelijk van elkaar geschreven kronieken. Dit versterkt mijn overtuiging dat er geen reden is om de stelling dat Diederik het Heilig Bloed naar Brugge zou hebben gebracht als onmogelijk te beschouwen omdat dit net is wat door alle bronnen unaniem wordt bevestigd.

- 2) Het lijkt me belangrijk om te vermelden dat pas in de 15<sup>de</sup> eeuw voor het eerst de term 'Heilig Bloedkapel' in documenten verschijnt. Het gebouw waar de relikwie reeds eeuwen wordt bewaard is eigenlijk een dubbelkapel met een beneden- en bovenkapel. Het oudste gedeelte, de romaanse benedenkapel, is de grafelijke huiskapel die rond 1140 door Diederik

49 Voor de algemene geschiedenis van het graafschap en de graven van Vlaanderen verwijs ik naar: D.P. BLOK e.a. (ed.), *Algemene geschiedenis der Nederlanden*, (Bussum-Haarlem, 1981). Deze vrome echtscheiding is een historisch feit dat wel pas dateert uit 1157-1158. Deze omstandigheden moeten dus uitgesloten worden als Diederik het Heilig Bloed tegen 1150 naar Brugge zou hebben overgebracht. Deze eventuele fout van een aantal kroniekschrijvers doet echter geen afbreuk aan de mogelijke waarheid van de traditie. Het lijkt me aannemelijk dat de juiste omstandigheden waarin de graaf de relikwie zou gekregen hebben niet openbaar werden gemaakt. Als onze stelling klopt, dan zou de relikwie in de 12<sup>de</sup> eeuw naar Brugge gebracht zijn. Dit werd al gauw een publiek geheim, dat mondeling en unaniem generaties lang doorgegeven werd. Maar de juiste omstandigheden waarin de graaf de relikwie had ontvangen waren niet gekend en er werd over gespeculeerd. De meest logische verklaring leek dat Diederik als kruisvaarder naar het Heilig Land was getrokken en werd beloond voor zijn heldendaden. Een tweede verklaring was ook gebaseerd op feiten, nl. Sybille was in het Heilig Land achtergebleven en het 'gerucht' ging dat Diederik had ingestemd met een 'vrome echtscheiding'. Voor sommige middeleeuwen was het aannemelijk dat Diederik een afscheidsgeschenk van hoge religieuze waarde had ontvangen van zijn geliefde vrouw. En dat zou het Heilig Bloed geweest zijn. Het feit dat de volgelingen van deze traditie zich in het tijdstip vergisten sluit niet uit dat Diederik de relikwie in de 12<sup>de</sup> eeuw uit Jeruzalem naar Brugge zou hebben gebracht. We kunnen trouwens niet volledig uitsluiten dat de volgelingen van deze laatste traditie het bij het rechte eind hebben, wat betekent dat het Heilig Bloed mogelijk in 1159 in Brugge zou zijn beland na zijn derde reis naar het Heilig Land.

van den Elzas en Sybille werd gebouwd ter ere van Maria en Sint-Basilius. Pas in de loop van de 14<sup>de</sup>-15<sup>de</sup> eeuw werd de bovenkapel geleidelijk naar de toenmalige esthetische normen omgebouwd in gotische stijl, waarbij rond 1300 de Kruiskapel als eerste bovengedeelte moet zijn opgetrokken<sup>50</sup>. Waarom gebeurde dit zo (relatief) laat, als we uitgaan van het feit dat een heel waardevolle relikwie als het Heilig Bloed zich zeker al in 1256 in Brugge bevond?

- 3) Aan de oprichting van de Sint-Basiliuskapel koppelde graaf Diederik de stichting van een vierhoofdige kapelanie. Dit had helemaal niets met het Heilig Bloed te maken! Pas ruim twee eeuwen later werd de 'Edele Confrerie van het Heilig Bloed' gesticht. De stichtingsdatum ervan is niet gekend, maar 1405 vormt (voorlopig) de vroegste *terminus post quem*. Pas in 1449 werd een eerste schriftelijk opgesteld reglement voor de broederschap uitgegeven. Deze telde van toen af 31 leden met een proost aan het hoofd, ze moesten Bruggelingen en 'lieden van eere' zijn. Hun taak was de bevordering van de Heilig Bloedcultus (bewaren van de relikwie, verzorgen van de diensten, en de organisatie van de Heilig Bloedprocessie)<sup>51</sup>. Opnieuw kan dezelfde vraag gesteld worden als bij het vorige feit: waarom zo (relatief) laat?
  
- 4) In 1971 werd een archeologisch onderzoek uitgevoerd op het reliekflesje van het Heilig Bloed<sup>52</sup>. Het resultaat leek de theorie van Huyghebaert te bevestigen: de materie van het flesje bestaat uit typisch Byzantijns bergkristal dat in de 12<sup>de</sup>-13<sup>de</sup> eeuw moet zijn geslepen. Volgens mij kan dit ook de intense (handels)contacten tussen Constantinopel en Jeruzalem illustreren. Constantinopel was immers een kruispunt tussen West-Europa en het Heilig Land. Ook de datering spreekt de

50 J.A. VAN HOUTTE, *De geschiedenis van Brugge*, p. 55, 262.

51 Dit is ongewijzigd gebleven tot op vandaag.

52 B.JANSSENS DE BISTHOVEN, 'Kroniek: Archeologisch onderzoek van het reliekflesje van het Heilig Bloed te Brugge', in: *Annales de la Société d' Emulation de Bruges*, 108 (1971), p. 77-78.

Diederiktraditie niet tegen. Een wetenschappelijke datering van anorganisch materiaal is trouwens steeds een relatieve datering.

Ik vat de vorige vier bemerkingen samen tot een logisch geheel. Diederik van de Elzas, graaf van Vlaanderen (1128-1168), kreeg door zijn tweede huwelijk met Sybille van Anjou (1139), dochter van Fulco, koning van Jeruzalem (1131-1143), een nauwe band met het Heilig Land. Hij reisde in de loop van zijn leven viermaal naar Jeruzalem. Tijdens zijn tweede reis sloot hij zich aan bij de tweede kruistocht (1147-1150). Na zijn derde reis (1157-1159) stemde hij in met een 'vrome echtscheiding' met zijn vrouw die hij in een klooster van het Heilig Land achterliet. Door zijn nauwe relatie met Jeruzalem kwam hij in het bezit van de relikwie van het Heilig Bloed. De exacte omstandigheden zijn niet bekend, maar heel aannemelijk gaat het om een geschenk omwille van bewezen diensten uit handen van Boudewijn III, koning van Jeruzalem, halfbroer van zijn vrouw. De vraag naar de authenticiteit van de relikwie is hierbij volledig irrelevant, de relikwie werd als authentiek erkend. De kostbare bloeddruppels werden door de koning van Jeruzalem in een bergkristallen flesje uit Constantinopel gestopt, of misschien had de koning van Jeruzalem de relikwie reeds vroeger samen met het flesje uit Constantinopel in ontvangst gekregen. In het bergkristallen flesje kon de relikwie in elk geval gemakkelijker naar Vlaanderen worden getransporteerd. Diederik besloot om de relikwie in Brugge te laten bewaren. Hij had immers omstreeks 1140 opdracht gegeven om een kapel te laten bouwen ter ere van Maria en Sint-Basilius. Deze kapel werd zijn huiskapel. Er waren ook reeds vier kapelaans aangesteld die voor de kapel instonden. Diederik beschouwde de Heilig Bloedrelikwie als een kostbaar en persoonlijk geschenk en vond zijn goed bewaakte huiskapel de beste plaats om de relikwie onder te brengen. In de 12<sup>de</sup> eeuw was er geen sprake van een echte Heilig Bloedcultus. Juist omwille van het privékarakter van de translatie van het Heilig Bloed wordt deze nergens in eigentijdse narratieve bronnen vermeld. Dat veranderde in de loop van de 13<sup>de</sup> eeuw. De weinige documenten uit deze periode bevestigen dit. We mogen ook aannemen dat de relikwie op een bepaald moment onder de verantwoordelijkheid

van de Brugse stadsmagistraat viel. Wanneer dit juist gebeurde en in welke omstandigheden kan niet worden achterhaald. In de 13<sup>de</sup> eeuw kende Brugge een enorme economische groei. Brugge werd één van de machtigste en rijkste steden van West-Europa. Deze snelle groei zette zich door in de 14<sup>de</sup> eeuw, de gouden eeuw van Brugge. Het is niet toevallig dat juist in deze periode de stadsmagistraat extra initiatieven ondernam om de Heilig Bloedcultus verder te promoten. Dit was goed voor het imago van Brugge en bracht zeker ook geld in het laatje. Ik vermeld enkele opvallende initiatieven uit de late middeleeuwen:

- Bovenop de Sint-Basiliuskapel werd begonnen met de bouw van de Heilig Kruiskapel. Het verband tussen het Heilig Kruis en het Heilig Bloed is duidelijk! We weten met stellige zekerheid dat vanaf het begin van de 14<sup>de</sup> eeuw de Heilig Bloedprocessie jaarlijks op 3 mei, Heilig Kruisdag, werd gehouden. De Heilig Bloedprocessie verschijnt voor het eerst in de stadsrekeningen van 1303-1304, wat wijst op een officiële organisatie met stedelijke financiële injecties.
- In 1309 stuurt de Brugse stadsmagistraat een delegatie naar Avignon om een aflatbul van Clemens V te verkrijgen om zo een extra impuls te geven aan de Heilig Bloeddevotie<sup>53</sup>. In 1310 geeft de paus de aflatbul aan de Bruggelingen. Er wordt bepaald dat alle gelovigen die in alle vroomheid en na een grondig gewetensonderzoek het Heilig Bloed in de Sint-Basiliuskapel zouden bezoeken gedurende de 15 Heilig Bloeddagen vanaf 3 mei of die vroom meestappen in de jaarlijkse processie of de relikwie komen vereren op Goede Vrijdag, vijf jaar en 200 dagen afkorting van zondestrafpen bekomen. Voor een bezoek aan de kapel op andere vrijdagen in het jaar kon nog gerekend worden op een aflat van 100 dagen<sup>54</sup>. Deze pauselijke documenten vormen een be-

53 J. GAILLARD, *Recherches historiques sur la chapelle du Saint-Sang à Bruges*, Brugge, 1846, p. 227-228; N. GEIRNAERT, 'De oudste sporen', p. 255.

54 *Ibidem*, p. 124. Gaillard vermeldt dat paus Innocentius IV in 1260 en Urbanus IV in 1261 ook een aflat zouden hebben gegeven aan de vrome bezoekers van het Heilig Bloed. Helaas vermeldt hij zijn bronnen niet en zijn de documenten in kwestie verloren gegaan. Toch kan ik moeilijk geloven dat dit verzonnen is. We weten dat

wijs dat de Heilig Bloedcultus een internationaal karakter kreeg. De twee Heilig Bloedweken in de eerste twee weken van mei vielen samen met de grote jaarmarkt die door Brugge werd georganiseerd.<sup>55</sup>

- Doordat de Heilig Bloedcultus in de loop van de 14<sup>de</sup> eeuw een grootschalig karakter verkreeg werd het voor de stadsmagistraat noodzakelijk om een organiserende instelling op te richten. In het begin van de 15<sup>de</sup> eeuw ging de stad over tot de oprichting van de Edele Confrerie van het Heilig Bloed<sup>56</sup>. Brugge bleef officieel de hoofdorganisator van de Heilig Bloedprocessie.
- Verdere uitbreidingswerken en herstellingswerken aan de Sint-Basiliuskapel gebeurden voor rekening van de stad Brugge<sup>57</sup>.

Huyghebaert voelt zelf aan dat zijn stelling niet waterdicht is. Hij anticipeert reeds in 1964 op mijn basisvraagstelling: Hoe is de 'Diederiklegende' op zo'n korte tijd ontstaan? Hoe is het mogelijk dat in nauwelijks twee generaties tijd zo een algemeen onbestre-

na Clemens V andere religieuze leiders een aflaat hebben gekoppeld aan de Heilig Bloedverering. Bisschop Willem van Ancona woonde in 1388 een translatie van de bloedrelikwie naar een andere relikhouder mee. Hierbij herhaalde het vloebaarheidswonder zich. Dit was voor de bisschop een bewijs van de goddelijkheid van de relikwie, waardoor hij een aflaat van één jaar en 40 dagen schonk aan diegenen die deelnamen aan de Heilig Bloedverering op 3 mei of de twee daaropvolgende weken. Op andere dagen konden de gelovigen rekenen op 20 dagen afkorting van zondestraffen. Ook de bisschop van Arras schonk in 1472 een aflaat van 40 dagen aan diegenen die het Heilig Bloed kwamen vereren tijdens de twee Heilig Bloedweken. We kunnen dit rijtje nog voortzetten tot en met 1897! Cfr. ook: J. CUVELIER, 'Inventaire analytique des archives de la chapelle du St.-Sang à Bruges', in: *Annales de la Société d'Emulation de Bruges* (1900), p. 57-61.

55 In de 15<sup>de</sup> eeuw kunnen we zelfs spreken van een – naar middeleeuwse maatstaven – massagebeuren. De stad Brugge nodigde ook vele hoogstaande figuren van ver buiten Brugge uit. Ik verwijs hiervoor naar de hoofdstukken 'internationale devotie-nale reikwijdte' en 'actieve deelname van diverse sociale categorieën aan de Heilig Bloeddevotie te Brugge' van mijn verhandeling. Het is niet toevallig dat pas in deze periode het Heilig Bloed in de meeste kronieken wordt vermeld. Het gaat nu niet meer om een grafelijke privé-aangelegenheid noch om een louter lokaal gegeven, het gaat nu om een groots gebeuren met een internationale allure.

56 Cfr supra.

57 L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Mémoriaux de Bruges. Recueil de textes et analyses de documents inédits ou peu connus, concernant l'état social de cette ville, du quinzième au dix-neuvième siècle*, dl. I (Brugge, 1913), p.131.

den beeld over de herkomst van de relikwie is ontwikkeld. Ik laat hemzelf aan het woord: *‘Waar kwam die relikwie vandaan? Haar aankomst is onopgemerkt voorbijgegaan. Niemand heeft nota genomen van haar ‘ontvangst’. Maar de kerk waarin ze berustte was door Diederik van den Elzas gebouwd. Dat werd onweerlegbaar bevestigd door een oorkonde uit 1187 [zie hierboven]. De vorst was een vermaard kruisvaarder; hij was vier keer in het Heilig Land geweest en had er zijn echtgenote, de tedere gravin Sybilla, achtergelaten, die later als religieuze in Betanië overleed. Wanneer men dus de kapelaans van Sint-Baselius ondervroeg, hadden ze de gewoonte aangenomen te antwoorden: “het is de graaf Diederik die de relikwie uit Jeruzalem heeft meegebracht.” Voor hen was het evident: waar anders dan in Jeruzalem had Christus zijn bloed vergoten? En wie anders dan de graaf Diederik had de Heilige Stad bezocht, hij die de eigenaardige dubbelkerk had laten bouwen?’*<sup>58</sup>.

Volgens mij is dit één van de zwakste passages in Huyghebaerts betoog. Een aantal zaken zijn niet logisch en/of kloppen gewoonweg niet. Bovendien betrap ik hem op een anachronisme. Huyghebaert moet zelf met dezelfde hamvraag als ik hebben geworsteld, maar slaagt er niet echt in om een antwoord te geven. Ik becommentarieer:

- De vier kapelaans zijn reeds vanaf het midden van de 12<sup>de</sup> eeuw verbonden aan de Sint-Baseliuskapel. In wezen had dit niets te maken met de bloedrelikwie, maar het is volstrekt ongeloofwaardig dat zij niet op de hoogte waren van de beslissing om de relikwie in de kapel in bewaring te geven. Ik geloof niet in de volledige onopgemerkte aankomst van het Heilig Bloed, zeker niet voor de vier kapelaans. Het is onaannemelijk dat de kapelaans ‘plotseling’ zouden hebben ontdekt dat er zich in de Heilig Baseliuskapel een Heilig Bloedrelikwie bevond en dan maar met een eigen interpretatief verhaal zijn opgekomen. Huyghebaert stelt hen voor alsof zij onwetende en simpele geesten waren, wat volgens

58 N. HUYGHEBAERT, ‘Iperius en de translatie’, p. 71.

mij pure speculatie is en bovendien ongelooftwaardig. De taak van de kapelaan, namelijk voor de kapel zorgen, was een taak vol verantwoordelijkheid, en ik geloof niet dat graaf Diederik hiervoor mensen met een 'simpele geest' heeft uitgekozen.

- Laten we nog eenmaal uitgaan van het feit dat de Huyghebaertstelling klopt. Het Heilig Bloed komt rond 1210 in Brugge aan. In dit geval ware het onaannemelijk dat de kapelaans ten onrechte een andere held naar voor zouden hebben geschoven dan Filips van Namen die op dat moment als regent-graaf hun feitelijke broodheer was. Ik geloof noch in de 'domheid' of de 'totale onwetendheid' van de kapelaans, noch in het doelbewust verdraaien van de waarheid omtrent de aankomst van de relikwie in Brugge. Voor dat laatste is trouwens geen enkel mogelijk motief te vinden.
- Tot slot: in de 13<sup>de</sup> eeuw was de Sint-Basiliuskapel nog geen dubbelkerk. Het is pas rond 1300 dat men begonnen is met de bouw van het bovengedeelte. Huyghebaert bezondigt zich hier aan een anachronisme<sup>59</sup>.

## BESLUIT

Omtrent de aankomst van het Heilig Bloed te Brugge bestaan er twee versies. De eerste heeft het over graaf Diederik van de Elzas die het Heilig Bloed in 1150 uit het Heilig Land naar Brugge bracht. Dit traditionele verhaal werd zonder enige tegenspraak generatie op generatie overgenomen, aanvankelijk mondeling en ten vroegste vanaf de 2<sup>de</sup> helft van de 14<sup>de</sup> eeuw schriftelijk tot en met 1964, het jaar waarin Nicholas Huyghebaert de 'Diederiktraditie' in twijfel trok met een nieuwe stelling. Deze tweede versie houdt in dat het Heilig Bloed pas in de 1<sup>ste</sup> helft van de 13<sup>de</sup> eeuw vanuit Constantinopel naar Brugge zou zijn gebracht. Die 'Constantinopelthese' werd al gauw door alle historici overgenomen zodat men het vandaag heeft over de 'legende van de aankomst van het Heilig Bloed in Brugge' (traditie) en 'de geschie-

59 Cfr. supra, p. 84.

denis van de aankomst van het Heilig Bloed in Brugge' (historiek). Ikzelf heb in deze bijdrage proberen aan te tonen dat er geen enkele reden is om de authenticiteit van de 'Diederik-traditie' overboord te gooien.

Mijn vertrekpunt is dat als Huyghebaert gelijk zou hebben, dit zou betekenen dat in de 13<sup>de</sup> eeuw in een periode van minder dan een halve eeuw plots één legende zou zijn ontstaan die door iedereen werd aangenomen en zonder tegenspraak mondeling werd doorverteld om vervolgens in de 2de helft van de 14de eeuw te worden opgeschreven. Dit lijkt me onwaarschijnlijk. Ik heb in deze bijdrage proberen aan te tonen dat het antwoord van Huyghebaert op dit feit niet overtuigende, speculatieve en zelfs anachronistische elementen bevat.

Vervolgens heb ik gepoogd om elk argument van Huyghebaert stuk per stuk te ontkrachten. In wezen blijkt Huyghebaert uitsluitend stilzwijgendheidsargumenten te gebruiken die op een analoge wijze kunnen worden betwist.

Ik ben uiteindelijk tot de conclusie gekomen dat er geen enkele reden is om aan te nemen dat op een korte tijd van maximum twee generaties een totaal verkeerd beeld over de aankomst van de relikwie in Brugge - hetzij bij wijze van vergissing, hetzij met opzet - in de loop van de 13<sup>de</sup> eeuw zou zijn verspreid en hiermee aan de basis zou liggen van 600 jaar foute geschiedschrijving. Volgens mij kan het wel degelijk kloppen dat Diederik van de Elzas, graaf van Vlaanderen, halverwege de 12<sup>de</sup> eeuw het Heilig Bloed naar Brugge overbracht en ter bewaring in de Heilig Basiliuskerk achterliet. De Heilig Bloedcultus in Brugge heeft dus wel degelijk haar wortels in de 12<sup>de</sup> eeuw.

De exacte herkomst van de relikwie kan nog steeds niet worden achterhaald. Ook voor wat betreft de juiste omstandigheden waarin de graaf de relikwie in ontvangst nam blijven we in het duister tasten. Het is mogelijk dat Diederik van de Elzas de relikwie inderdaad in Constantinopel in handen heeft gekregen - op doorreis naar of terugtocht van Jeruzalem - en dat dit feit in Brugge niet

bekend is geraakt waardoor een foutief - in die tijd weliswaar logisch lijkend - causaal verband werd getrokken (nl. Diederik komt terug van Jeruzalem, dus hij heeft het Heilig Bloed daar in handen gekregen); het is eveneens mogelijk dat de graaf van Vlaanderen gewoonweg werd opgelicht en men hem heeft doen geloven dat de relikwie het bloed van Jezus Christus is; maar het kan ook zijn dat de schenker de relikwie zelf via Constantinopel in handen heeft gekregen en vervolgens deze verder heeft doorgegeven aan Diederik; tot slot valt het sowieso niet absoluut te bewijzen dat er in de 12<sup>de</sup> eeuw geen Heilig Bloedrelikwie in Jeruzalem aanwezig was.

In de eerste decennia was de Heilig Bloedcultus een eerder privégebeuren binnen grafelijke kring, later in de loop van de 13<sup>de</sup> eeuw werd het een lokaal Brugs gebeuren en vanaf ongeveer 1300 deed de stadsmagistraat vele inspanningen om de Heilig Bloedcultus een grootschalig, internationaal karakter te geven. De Heilig Bloedprocessie als belangrijk onderdeel van de hele Heilig Bloeddevotie ontwikkelde zich in de loop van de 14<sup>de</sup>-15<sup>de</sup> eeuw effectief tot een massa-gebeuren met internationale allures. Dat is vandaag nog steeds het geval, weliswaar met een andere inhoudelijke invulling, uiterlijke presentatie en collectieve mentale perceptie.

Ik wil nog tot slot beklemtonen dat het laatste woord omtrent de herkomst van het Heilig Bloed en de aankomst ervan in Brugge nog niet geschreven is. Prof. Raf De Keyser heeft volkomen gelijk wanneer hij me in een persoonlijke correspondentie meedeelt dat *'pas nieuwe inzichten zullen opgebouwd kunnen worden indien men de problematiek van de relieken-fascinatie, en speciaal de passierelieken, ten gevolge van de kruistochten in een breder kader onderzoekt. Het is even belangrijk om te gaan kijken wat Byzantijnse en oostelijke-arabische-islamitische bronnen zeggen over de aanwezigheid van relieken in het Byzantijnse Rijk en de verkoop ervan aan op prestige beluste westerlingen'*.

### Bijlage 1: Bronnen met informatie over percepties In verband herkomst en aankomst van het Heilig Bloed te Brugge, het soort bloed en de waardering

Nr	Bron	Herkomst Heilig Bloed + Bijkomende omstandigheden	Soort bloed	Appreciatievorm voor het Heilig Bloed	Kapel/Kapelanie Instelling van de processie
1	<b>G. Chastellain</b> Bourgondisch hofhistoriograaf 15 <sup>de</sup> eeuw	-	“Procession du Saint-Sang de miracle”	“Une des précieuses choses de la crestienté”	-
2	<b>Chronicon Sancti Bavonis Gandensis</b> 15 <sup>de</sup> eeuw	Diederik uit Jeruzalem	-	Cruor Christi	Bij aankomst van het bloed gedeponeed in de “Capella Sancti Basili”
3	<b>Cronicque de Flandre</b> 16 <sup>de</sup> eeuw	Diederik “d’ aultre mer”	-	Saint-Sang	“donna à la Chapelle St.-Basile à Bruges”
4	<b>A. de But</b> Gebeurtenissen 1431-1488 Abdij Ten Duinen	-	-	Sacri Sanguinis Salvator	-
5	<b>J. De Damhouder</b> Antwerpen, 16 <sup>de</sup> eeuw	Diederik ontvangt het bloed van Fulco, koning van Jeruzalem 1148	Bloed opgevangen door Jozef van Arimatea	“Hooghheyligh bloedt” “Hooghweerdigh Bloedt des Heeren” “Alderheylighsten Bloedt des Heeren”	Kapel van Sint-Baselis heeft hij “daer toe laten bouwen” (+uitvoerige beschrijving van wie en wat er allemaal aan de kapel verbonden is, o.a. vier kapelaans)

				Processie is de grootste en devootste waarvan nergens een equivalent kan worden gevonden (omwille van de rechtstreekse oorsprong zo'n hoge waarde)	Instelling van de processie door Diederik
6	<b>Nikolaas Despars</b> 1562, Brugs milieu	Diederik, ontvangen van Boudewijn van Jeruzalem Door Diederiks vroomheid en dapperheid tegen de Saracenen	Opgevangen na het wassen van de wonden door Jozef van Arimatea en Nikodemus	"Dierbaer precieus bloet ons Heeren Jesu Christi" Bij aankomst in Brugge "met grooter blijtscepe, eere ende triumphe ontvangen"	Diederik liet de kapel van Sint-Baselis bouwen voor het Heilig Bloed + aanstelling van vier kapelaans
7	<b>Olivier De La Marche</b> Frankrijk, 15 <sup>de</sup> eeuw	Sybylle zendt de relikwie naar haar man.	"Le saint Sang de miracle"	Hij vond het blijkbaar, ondanks het afwijken van de materie in zijn boek, toch de moeite en zelfs nodig om deze relikwie ter sprake te brengen.	Rust nu [15 <sup>de</sup> eeuw] in "la chapelle du Saint Sang"
8	<b>Petrus Dufay</b> Brugge, 1633	-	Echt bloed van Christus, en zeker geen miraculeus bloed!	"Waardiger dan de hele mensheid" Pretiosissimo Sanguine Salvatoris"	-
9	<b>Remy Du Puys</b> Bourgondisch hofhistoriograaf, 1515	Diederik uit Jeruzalem (hij vermeldt dat hij gewoon meedeelt wat hij heeft gehoord en gezien toen hij in Brugge was)	-	"Tres precieux sang de notre Seigneur Jhesus"	-

10	<b>Flandria Generosa</b> Complex geheel van afschriften en bewerkingen, cfr. Bethmann, 'Flandria Generosa' in: <i>Monumenta Germaniae Historiae Scriptores</i> , dl. IX, p. 313-334). Er bestaan diverse versies.	Citaat van epitaaf te Waten: Diederik/Heilig Land (15 <sup>de</sup> eeuw); Sybille stuur het naar haar man (Brugse redactie uit 15 <sup>de</sup> eeuw)	Uit de Brugse redactie uit de 15 <sup>de</sup> eeuw: Afkomstig van Jozef van Arimatea en Nikodemus "Vero loturam sanguinis Christi"	-	- Diederik liet basiliek van H. Baselis bouwen met vier prebenden voor een kapelanie op aandrang van Sybille (15 <sup>de</sup> eeuwse tekst); - Diederik bouwt "basilica Sancti Basillii" met de instelling van de kapelanie (Brugse redactie 15 <sup>de</sup> eeuw)
11	<b>Guillaume Gazet</b> Arras, 1614	Diederik ontvangt het van Fulco, koning van Jeruzalem in 1148	Afkomstig van Jozef van Arimatea Maar: sommigen zeggen dat het miraculeus bloed is zoals dat van Beiroet	"Une Très-sacrée relique"	Diederik heeft de kapel laten bouwen Instelling van de 3-mei processie was er reeds vanaf de aankomst van het Heilig Bloed in Brugge
12	<b>Petrus Impens</b> Leuven, ca. 1500	-	"Sanguis Christi miraculosus"	-	
13	<b>Gabriel Jakemyn</b> Brugge, 1633	Sybille zendt het bloed naar Diederik	Afkomstig van Jozef van Arimatea	"Hoogweirdigh ende dierbaer bloet onses heeren ende Salighmaker Jesu Christi" Titel van het werk is veelzeggend: "Triumphe van het Heyligh Lyden Christi Jesu"	Diederik bouwt de St.-Baseliskerk op de Burg met prebende voor vier kapelaans.

14	<b>Kronyk van Vlaenderen 580-1467</b> Anoniem, 15de eeuw	Sybille zendt het bloed naar Diederik	“Van de laveuren als Christus ghedweghen was”	-	Diederik liet “Sente Bazelyskercke” bouwen met vier kapelaans Instelling van de processie vanaf haar aankomst in Brugge
15	<b>Ferreolus Locrius</b> Atrecht, 1616	Diederik/Jeruzalem/1150 (met verwijzing naar Iperius die 1148 aangeeft) Vermelding van de rol van abt Leonius	Verwijzing naar Molanus: Men zegt: afkomstig van Jozef van Arimatea Maar velen menen dat het om miraculeus bloed gaat uit een Heilig Beeld	-	Wordt bewaard in Heilig Baseliskerk
16	<b>Jacobus Meyerus</b> Antwerpen, 16de eeuw	Diederik/Heilig Land Rol van Leonius Rol van Sybille	Rechtstreeks afkomstig uit het lichaam van Christus (“ut tradunt”)	“Preciossimi sanguinis”	In Sint-Baselis bewaard
17	<b>Aubertus Miraeus</b> Brussel, 1624	Diederik/1150 Rol van Leonius	-	“Cruoris Christi”	In Sint-Baselis bewaard
18	<b>Joannus Molanus</b> Dowaai, 1616	Diederik ontvangt het van koning Boudewijn van Jeruzalem in 1148 Rol van Leonius	Men zegt: afkomstig van Jozef van Arimatea en Nikodemus Anderen geloven dat het afkomstig is van een bloedend Heilig Beeld	“Pretiosi sanguinis”	Jaarlijks wordt op 3 mei de processie georganiseerd
19	<b>Pierre D'Oudegherst</b> Antwerpen, 1571	Diederik bracht mee “d'aultre mer”	-	Sainct Sang	Schonk het aan Sint-Baselis te Brugge

20	<b>Phylacterium van J. Geldof</b> Brussel, 1639	Diederik krijgt het van Boudewijn van Jeruzalem uit dank voor zijn dappere steun Rol van Leonius	Afkomstig van Jozef van Arimatea	“Sacer Christi Sanguis” “Sacrum Cruorum”	Diederik laat de kapel bouwen en stelt vier kapelaans aan Instelling van de processie door Diederik
21	<b>Jan van Dixmuide</b> 15 <sup>de</sup> eeuw	Sybille zendt het bloed naar Diederik	Rechtstreeks afkomstig van de gekruisigde voor hij in het graf werd gelegd	“heleghen bloed”	Aankomst van het Heilig Bloed ligt aan de basis van de bouw van de Sente-Baseliskercke en de aanstelling van vier kapelaans Diederik heeft de 3mei-processie ingevoerd
22	<b>Iperius</b> Sint-Omaars, 14 <sup>de</sup> eeuw	Sybille zendt het bloed naar Diederik, 1148 Rol van Leonius	Echt bloed afkomstig van Jozef van Arimatea en Nikodemus	“Pretiosi sanguis”	In de St.-Baseliskerk gedeponeerd Processie al van bij de aankomst van de relik gehouden
23	<b>Zegher van Male</b> Brugge, 16 <sup>de</sup> eeuw	Versie 1: 1134: Sybille zendt de relikwie naar Diederik Versie 2: 1148: Diederik bracht het uit Jeruzalem en Leonius droeg de relikwie	-	“Weerd heijligh Bloedt”	1311: 1 <sup>ste</sup> processie rond Brugge 1512: Voor het eerst Goliath de reus in de processie

24	<b>Andries Die Smet &amp; Anthonis De Roovere, Die excellente cronieke van Vlaenderen</b> Antwerpen, 1531	Sybille zendt de relikwie naar de graaf van Vlaanderen	“Van de wassynghen en suveringhe vanden licha-me...”	“Weerde heleghe bloedt”	Diederik bouwt Sinte Baselis en richt de kapelanie op Vanaf de aankomst van het bloed werd de 3me processie gehouden
25	<b>Filips Wielant</b> Ca. 1500	Diederik, d’aultre mer	-	Saint Sang	Geeft het aan Sint-Baselis
26	<b>Balthasar De Monconys: Journal de voyages</b> Frans edelman, 17 <sup>de</sup> eeuw		-	Ce précieux sang	
27	<b>Jean-Baptiste Grammaye: Antiquitates Flandriae</b> Zuid-Nederlands hofhistoriograaf, 1 <sup>ste</sup> helft 17 <sup>de</sup> eeuw	- Diederik ontvangt het Bloed van Boudewijn van Jeruzalem in 1148 - Rol van Leonius	Afkomstig van Jozef van Arimatea	- “Pretiosum Christum cruorum” - Er bestaat geen gelijkaardige kostbare schat afkomstig van de Verlosser (“existit non modica...”) - “Sacratissimi Sanguinis pretiosissimi corporis humani generis redemptoris”	- Instelling van de kapelanie - 1311: Instelling van de processie

28	<b>Ludovicus Guicciardini:</b> <b>Beschrijvinghe van alle Nederlanden...</b> 16 <sup>de</sup> eeuwse Italiaan	Diederik ontvangt het van Fulco, koning van Jeruzalem in 1148	Afkomstig van Jozef van Arimatea	“heylighen bloedt”	- Aankomst van het bloed ligt aan de basis van de bouw van Sint-Baselis - Vanaf de aankomst was er de jaarlijkse processie
29	<b>Jacobus Marchantius: Flandria descripta</b> 1596	- Diederik/ Jeruzalem/1150 - Rol van Leonius	“Cruor, ab exanimi corpore Christi, priusquam sepelitur, ut annales volunt”	-	- Gedeponerd in Sint-Baselis - Nu nog elk jaar op 3 mei ommegang
30	<b>Thomas Platter: Une description de Bruges en 1599</b> 16 <sup>de</sup> -17 <sup>de</sup> eeuwse Zwitser	Diederik <u>zou</u> het op z'n terugtocht van de kruistocht in 1148 hebben meegebracht	<u>Men zegt</u> dat het bloed rechtstreeks van Christus komt, door Jozef van Arimatea verzameld	-	

**Volledige bibliografische referenties bij bronnen onder bijlage 1:**

- G. CHASTELLAIN, *Oeuvres*, Kervyn de Lettenhove, ed. Brugge, 1863-1866, dl. III, p. 309-310.
- Chronicon Sancti Bavonis Gandensis*, in: 'Collection de Chroniques Belges inédites. Recueil des chroniques de Flandres', J.J. De Smet, ed. Brussel, 1837, dl. I, p. 587.
- Chronicque de Flandre*, in: 'Recueil de chroniques, cartes et autres documents concernant l'histoire et les antiquités de la Flandre Occidentale publié par la Société d'Emulation de Bruges', Première série, chroniques généraux des Flandres, Brugge, 1839, p. 57.
- A. DE BUT, *Chronique*, Kervyn de Lettenhove, ed. *Chroniques relatives à l'histoire de la Belgique sous la domination des ducs de Bourgogne. Chronique des religieux des Dunes*, Brussel, 1870, p. 697-698.
- J. DE DAMHOUDER, *Van de grootdadigheyt der breedvermaerde regeringhe van de stadt Brugge*, Amsterdam, 1684, p. 35, 94, 555-558, 560-569.
- N. DESPARS, *Cronijcke van den Lande ende Graefscpe van Vlaenderen (405-1492)*, J. De Jonghe, ed. Gent, 1837-1840, dl. I, p. 329-330; dl. II, p. 176, 182, 477; dl. III, p. 44, 543; dl. IV, p. 64.
- O. DE LA MARCHE, *Mémoires. Nouvellement mis en lumière par Denis Sawage*, Lyon, 1562, p. 28.
- P. DUFAY, *De pretiosissimo Sanguine Salvatoris nostri Jesu Christi qui Brugae Flandriae servatur. Tractatus theologicus et historicus*, Brugge, 1633, 267 p. + index.
- R. DE PUY, *La Tryumphant entrée de Charles, prince des Espagnes en Bruges 1515*, S. Anglo, ed. Amsterdam, 1973, p. 35, 78, 15-16, 61.
- Flandria Generosa:*  
Met verschillende versies:  
*Alia brevior geneologia forestorium et comitum Flandriae*, J.J. Desmet, ed., in: 'Collection de chroniques Belges inédites. Recueil des chroniques de Flandres', Brussel, 1837, dl. I, p. 15;  
*Chronicon comitum Flandrensium*, J.J. Desmet, ed., in: *ibidem*, p. 99-100.  
*Continuatio Gisleniensis*, L.C. Bethmann, ed., in: 'Monumenta

- Germaniae Historica Scriptorum' dl. IX, Hannover, 1851, p. 326.
- G. GAZET, *L'Histoire ecclesiastique du Pays-Bas*, Arras, 1614, p. 403.
- P. IMPENS, *E Scriptis*, Kervyn de Lettenhove, ed., in: 'Chronique relatives à l'histoire de la Belgique sous le domination des ducs de Bourgogne', Brussel, 1873-1876, dl. I, p. 465-466.
- G. JAKEMYN, *Triumphe van het heyligh lijden Christi Jesu*, Brugge, 1632, p. 27; 51-56; 72-85.
- Kronyk van Vlaenderen, van 580 tot 1467*, in: 'Maetschappij der Vlaemsche bibliophilen' 3, Gent, 1839, dl. I, p. 72-73.
- F. LOCRIUS, *Chronicon Belgicum*, Atrecht, 1616, p. 309.
- J. MEYERUS, *Commentarii sive Annales rerum Flandricarum*, Antwerpen, 1561, p. 45, 135, 350, 113.
- J. MEYERUS, *Compendium chronicorum Flandriae*, Morimbergae, 1538, p. 75.
- A. MIRAEUS, *Rerum Belgicarum Annales. In quibus christianae religionis et variorum apud Bergas principatum origines, ex vetustis tabulis principumque diplomatus hauste, explicantur*, Brussel, 1624, p. 734.
- J. MOLANUS, *Natales Sanctorum Belgii eorundem chronica recapitulatio*, Dowaaï, 1616, p. 83.
- P. D'OUDEGHERST, *Les chroniques et annales de Flandres: Contenant les heroïques et tres victorieux exploités des forestiers et comtes de Flandres et singularités et choses mémorable advenues audict Flandres, depuis l'an de nostre Seigneur Jesus Christ 620 jusque à l'an 1477*, Antwerpen, 1571, p. 128-129, 303.
- J. GELDOLPH, *Phylacterium ex reliquis sacris Iesu, Mariae, Annae, Ioseph*, Brussel, 1639, p. 131-178.
- J. VAN DIXMUIDE, *Dits de cronike ende genealogie van den prinsen ende graven van den Foreeste van Buc, dat heet Vlaenderlant, van 863 tot 1436*, J.J. Lambin, ed., Ieper, 1839, p. 70-71, 266-267, 293.
- IPERIUS, *Chronicon Sancti Bertini*, O. Holder-Egger, ed., in: 'Monumenta Germaniae Historica Scriptorum', dl. XXV. Hannover, 1880, p. 803-804.
- Z. VAN MALE, *Een beschrijving van de Bogardenschool te Brugge omstreeks 1555*, A. Schouteet, ed. Genootschap voor Geschiedenis, Brugge, 1960, p. 66-67, 80-81, 83-92, 111, 115, 120-121, 138.

- Z. VAN MALE, *De lamentatie. Brugge na de opstand tegen Spanje, 1590*, A. Dewitte, ed. Gidsenbond Brugge en West-Vlaanderen, Brugge, 1977, p. 117-122, 142-143.
- A. DIE SMET & A. DE ROOVERE, *Die excellente cronieke van Vlaenderen*. W. Vorsterman, ed. Antwerpen, 1531, p. XXIIIJ, LXVIII, LXXXV, CXXVIJ, CLVIJ, CLXXI, CLXXIII, CLIXVI, CXC, CXCIIJ, CCIII, CCV, CCXIII, CCXIII, CCXVII, CCXLIIJ, CCLXXI, CCLXXXII.
- F. WIELANT, *Recueil des antiquités de Flandres*, J.J. Desmet, ed., in: 'Collection des chroniques Belges inédites. Recueil des chroniques de Flandres', dl. IV, Brussel, 1865, p. 223.
- B. DE MONCONYS, *Journal des voyages de monsieur De Monconys, conseiller du Roy en ses conseils d'estat et privé, et lieutenant criminel au siège présidial de Lyon*, Lyon, 1665-66, dl. II, p. 92.
- J.-B. GRAMAYE, *Antiquitates Flandriae*, Leuven-Brussel, 1708, p. 105-110, 94, 107-108.
- L. GUICCIARDINI. *Beschryvinghe van alle de Nederlanden, anderssins ghenoeemt Neder-Duytslandt*, Amsterdam, 1612. Anastatische herdruk Haarlem, 1979, p. 301, 332.
- J. MARCHANTIUS. *Flandriae commentariorum lib. IIII descripta*, Antwerpen, 1596, p. 217.
- Th. PLATTER, *Reisebuch*, M. Letts, ed. 'Une description de Bruges en 1599', in: *Annales de la Société d'Emulation de Bruges*, 67 (1924), p. 47.

**Bijlage 2: Bronnen met interessante informatie over de cultus van het Heilig Bloed te Brugge, maar geen relevante informatie in verband met de stelling door mij verdedigd in het artikel:**

1. R. DE DOPPERE, *Chronique Brugeoise de 1491-1498*, P.H. Dussart, ed., Brugge, 1892, p. 5.
2. J. FROISSART, *Chronique*, Kervyn de Lettenhove, ed., 'Texte inédit, publié d'après un ms. de la bibliothèque du Vatican', Brussel, 1863, dl. I, p. 164-165.
3. *Het boeck van al 't gene datter geschiedt is binnen Brugghe, 1477-1491*, C. Carton, ed., Gent, 1859, III-468 p. (veel informatie over de Heilig Bloedprocessie).
4. A. LI MUISIS, *Chronicon*, H. Lemaitre, ed., Parijs, 1906, p. 65.
5. J. MOLINET, *Chroniques*, G. Doutrepont & O. Jodogne, ed., Brussel, 1935-1937, dl. I, p. 641.
6. *Dit syn die wonderlijke oorloghen van den doorluchtighen hoogheboren prince, keyser Maximiliaen*, W.J. Alberts, ed. Groningen, 1957, p. 77. 79.
7. E. DE DENE, *Testamentum Rhetoricael*, W. Waterschoot & D. Coigneau, ed. 'Rederijkers-studieën X, Seminarie voor Nederlandsche literatuurstudie van de Rijksuniversiteit Gent', in: *Jaarboek "De Fontein"* 1975, dl. 2, 279 p.; 1976-1977, dl. 2, 291 p.; 1978-1979, dl. 2, 226p.
8. C. EVERAERT, *Berch, Maria ghecompareirt byde Claerheit, Beke, Tspel van hooghden Wynt ende zoeten Reyn, Zeven Bloetsturtynghen*, in: 'Spelen', J.W. Muller & L. Scharpé, ed., Maatschappij der Nederlandsche letterkunde, Leiden, 1920.
9. A. DE ROOVERE, *Quiconque vult salvus esse, Scepper der Wysheit Goddelyck gedochte, Van pays en Oorloghe*, in: 'Gedichten', J.J. Mak, ed., Zwolle, 1955, 414 p.
10. J. MEYERUS, *Opera Poëtica*, in: 'Recueil, troisième série, documents isolés, chartes et keuren', Brugge, 1842, p. 107-146.